

Albert Bing
(Hrvatski institut za povijest, Zagreb)

PUT DO ERDUTA Položaj Hrvatske u međunarodnoj zajednici 1994.-1995. i reintegracija hrvatskog Podunavlja

UDK 327(497.5)“1994/1995”
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 22. 2. 2007.

Rad “Put do Erduta” bavi se međunarodnim okolnostima postizanja suvereniteta i ostvarivanja teritorijalnog integriteta Republike Hrvatske 1994./1995. Središnji motiv istraživanja jest povezanost političkog utjecaja najeminentnijih predstavnika međunarodne zajednice, prije svega SAD-a, i hrvatskih pozicija, s obzirom na prilike u regiji. U tom povijesnom kontekstu rad pruža sažet pregled i analizu najvažnijih činitelja i okolnosti koje su dovele do političkog sporazuma o mirnoj reintegraciji hrvatskog Podunavlja.

Ključne riječi: hrvatsko Podunavlje, teritorijalni integritet, međunarodna politika, Erdutski sporazum 1995.

1. Uvod

Krajem 1991. godine oko jedne trećine teritorija Republike Hrvatske bilo je pod okupacijom. Nakon zaustavljanja velikosrpske agresije i postizanja međunarodnog legitimiteta priznanjem državnosti 15. siječnja 1992. godine, najvažniji cilj hrvatske politike bio je ostvarivanje punog suvereniteta i teritorijalnog integriteta RH. Do potpune realizacije toga cilja došlo je tek 15. siječnja 1998. godine u Borovu, svečanim činom predaje uprave hrvatskog Podunavlja iz nadležnosti UN-a (UNTAES - United Nations Transitional Administration to Eastern Slavonia) pod ingerenciju hrvatskih vlasti.¹ Ipak, ključni događaj kojim je iniciran politički okvir mirne reintegracije preostalog dijela Hrvatske (hrvatsko Podunavlje) nakon oslobodilačkih vojno-redarstvenih akcija „Oluja“ i „Bljesak“ 1995. godine, bio je tzv. Erdutski

¹ Pojam hrvatskog Podunavlja ili istočne Hrvatske odnosi se na hrvatski državni teritorij koji regionalno odgovara području istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema. U hrvatskim izvorima koriste se i termini Osječko-baranjska i Vukovarsko-srijemska županija. Dolaskom istočne Slavonije i Baranje pod nadležnost UN-a (područje pod zaštitom UNPROFOR-a), ta zona se u zapadnim izvorima najčešće naziva istočna Slavonija ili Sektor Istok („E“) i obuhvaća sljedeće općine ili njihove dijelove: Beli Manastir, dijelovi općine Osijek istočno od grada Osijeka, Vukovar i dio sela na istočnom dijelu općine Vinkovci.

sporazum od 12. studenog 1995. godine. Iako je riječ o jednom od najjednostavnijih i najbrže postignutih političkih dogovora, put do Erduta i otvaranja perspektive mirne reintegracije nije bio niti brz niti jednostavan.

Iz relativno bliske historiografske perspektive promatranja događaja i društvenih procesa koji su obilježili Domovinski rat i stvaranje hrvatske države tijekom devedesetih godina 20. stoljeća mogu se općenito izdvojiti tri najvažnija činitelja. Kao prvi i najvažniji valja istaknuti odlučnost građana Hrvatske da (i oružjem) očuvaju svoju samobitnost i samostalnost u turbulentnim okolnostima raspada Jugoslavije. Ratna razaranja i stradanje značajnog dijela hrvatske populacije (višegodišnje progonstvo i izbjeglištvo) nisu niti u jednom trenutku doveli u pitanje cilj reintegracije okupiranih područja Hrvatske; štoviše, povremene spekulacije o mogućim teritorijalnim ustupcima i kompenzacijama hrvatskih pregovarača izazivali su konsternaciju cjelokupne hrvatske javnosti. Drugi činitelj odnosi se na uspostavu novih geopolitičkih realiteta u regiji slijedom nacionalnih homogenizacija i stvaranja nacionalnih država. Te promjene implicirale su novu dimenziju političkih odnosa među narodima bivše Jugoslavije pri čemu su za Hrvatsku najvažniji bili odnosi novih političkih elita Hrvata, Srba i Muslimana-Bošnjaka. Kao treći činitelj, kojime se primarno bavi ovaj rad, može se istaknuti uloga međunarodne zajednice s obzirom da je njezino držanje u bitnom odredilo izbijanje, tijek i rasplet (post)jugoslavenske krize.

Odnos i utjecaj tih triju činitelja na razvoj i ishod događaja u Hrvatskoj u razdoblju od 1991.-1995. godine mora se sagledavati kroz njihovu interakciju; pri tom se, dakako, mora voditi računa da se utjecaj svakog činitelja ponaosob mijenjao u pojedinim fazama raspletanja balkanskog gordijskog čvora. U razdoblju od kraja 1994. do konca 1995. godine u Hrvatskoj i BiH dolazi do dramatičnih promjena koje su odredile daljnji tijek događaja, uključujući i postizanje sporazuma o mirnoj reintegraciji hrvatskog Podunavlja. Najvažniji činitelj bio je angažman hrvatske vojne i policijske sile u Hrvatskoj i BiH 1995. godine čime je riješeno goruće pitanje neposrednog vojnog suprotstavljanja Srbima (na terenu). Taj činitelj bio je odlučujući s obzirom na sustavnu opstrukciju mirovnih pregovora od strane bosanskohercegovačkih Srba te odsustvo konsenzusa unutar međunarodne zajednice o uključivanju kopnene vojske koja bi silom nametnula mir. Političku, logističku te ograničenu vojnu pomoć Hrvatskoj je pružio SAD, koji je od 1994. godine najvažniji činitelj međunarodne politike u bivšoj Jugoslaviji.

Uz ostvarivanje vojnih sporazuma Hrvatske i SAD-a, bitna pretpostavka za novu vojnu ulogu Hrvatske u regiji bila je redefinicija regionalnih odnosa. Početkom 1994. godine pod američkim je okriljem stvoren hrvatsko-bošnjački savez. Istodobno, hrvatski državni vrh intenzivirao je bilateralne pregovore sa srbijanskim predsjednikom Miloševićem. Na ova dva regionalna činitelja nadovezala se relativno brza reakcija međunarodne zajednice pred-

vođene SAD-om, koji je iskoristio novu konstelaciju odnosa u regiji i krajem 1995. godine nametnuo političke pregovore unutar kojih je riješeno i pitanje reintegracije hrvatskog Podunavlja.

Ipak, takav - za Hrvatsku povoljan razvoj događaja - nije bio jednostavan te je uključivao velike rizike. Kao što je naznačeno, spremnost za oslobađanjem okupiranih područja u Hrvatskoj bila je neupitna. Međutim, ostali činitelji (regionalni odnosi i držanje međunarodne zajednice) predstavljali su veliku nepoznanicu. Hrvatsko-bošnjački savez koji se ostvario zahvaljujući američkim diplomatskim naporima kao i paralelni pregovori Zagreba i Beograda imali su za Zagreb (kao i ostale regionalne sudionike - Srbe i Muslimane-Bošnjake), prije svega, taktičko značenje. Kao što se pokazalo i ranije, držanje međunarodne zajednice nije moglo predstavljati pouzdano i konzistentno uporište određene političke opcije. Najutjecajniji eksponenti angažirani na prostoru bivše Jugoslavije – Ujedinjeni narodi, Europska zajednica (posebice Velika Britanija, Francuska, Njemačka i Italija), SAD, Ruska Federacija i drugi – bili su, manje ili više, nesložni oko većine pitanja koja su se ticala pristupa jugoslavenskoj krizi.

Od samih početaka izbijanja jugoslavenske krize međunarodna zajednica i njezine najznačajnije institucije vodile su nedosljednu i kontroverznu politiku. U pristupu (bivšoj) Jugoslaviji stalno je bila izražena kolizija između zastupanja načela na kojima je počivao međunarodni poredak i sustav međunarodne sigurnosti (načela UN-a i Konferencije o europskoj sigurnosti i suradnji) i, s druge strane, realpolitičkih tendencija koje su se iskazivale u sklonosti nametanju nekonzistentnih političkih kompromisa (prihvaćanje rezultata etničkog čišćenja kao osnove teritorijalnih razgraničenja, toleriranje političkih pregovora s političkim vođama osumnjičenih za ratne zločine i sl.). Odnos „principa“ i „realpolitike“ u držanju međunarodne zajednice posebno je došao do izražaja u razdoblju od tzv. prve bihačke krize krajem 1994. godine do odlučujućih vojnih uspjeha HV-a, HVO-a i Armije BiH u ljeto 1995. godine, nakon kojih dolazi do posve nove konstelacije odnosa u regiji (vojna ravnoteža, efektivna kontrola teritorija o kojima se pregovara od strane Hrvata i Muslimana-Bošnjaka itd.). Taj činitelj bio je najvažnija pretpostavka koja je dovela do mirovnih sporazuma i političkih rješenja teritorijalnih odnosa kojima su okončani ratovi u BiH i Hrvatskoj. Za Hrvatsku, koja se pokazala najkooperativnijom državom u (post)jugoslavenskim sukobima 1991.-1995. godine, pitanje odnosa s međunarodnom zajednicom 1994.-1995. bilo je od posebnog značenja s obzirom na cilj ostvarivanja teritorijalnog integriteta vlastitog državnog teritorija.

2. Ključni činitelji međunarodnog položaja Hrvatske 1991.-1995. i problem reintegracije okupiranih područja

Mnoge analize politike Miloševićeve Srbije tijekom devedesetih godina 20. stoljeća potvrđuju tezu kako su geopolitički, a ne egzistencijalni razlozi (zaštita srpske populacije), bili prioritetnim pitanjem velikosrpske političke

ambicije.² Slijedom te postavke može se zaključiti kako su oni dijelovi Hrvatske – prije svega istočna Hrvatska ili hrvatsko Podunavlje - koji su izravno graničili sa Srbijom (Vojvodinom), i nakon 1992./1993. godine etnički očišćenim područjem u BiH (Republika Srpska)³, bili najrealističnijom metom pokušaja amputacije hrvatskih teritorija. Kada se tim geopolitičkim razlozima pridodaju činjenice o žestini i trajanju napada srpskih pobunjenika i JNA 1991. godine (pri čemu posebno značenje ima opsada Vukovara), bilo je očigledno kako će njihova reintegracija biti iznimno složen i zahtjevan zadatak.

² O tome vidi, primjerice, analizu Duško TOPALOVIĆ, *Hrvatski Srbi u velikosrpskoj geopolitici, Balkanska Europa-Geopolitičke teme*, Diorama, Zagreb, 2000., 59.-61. Topalović općenito ističe kako je „upravo (...) teritorij, a ne ljudi, prioritet svih nacionalističkih i velikodržavnih programa“. Paradoks te premise očituje se u povijesnoj pragmi „žrtvenih figura“ koju su ideolozi velikodržavnih programa dodjeljivali svojim „ugroženim“ sunarodnjacima u drugim državama (npr. Sudetski Nijemci), ili, kako Topalović navodi u kontekstu Hrvatske, koristeći zapažanja iz hrvatskog tiska: „nakon Pavelića upravo Milošević drastično smanjuje broj Srba u Hrvatskoj“ (*Nedjeljna Dalmacija*, 26. 3. 1992). Potvrdu tih navoda u hrvatsko-jugoslavenskom kontekstu preispitivanja prava naroda na samoodređenje Topalović nalazi u demografskim pokazateljima: 1991. godine oko 75% srpske populacije u Hrvatskoj nije živjelo na „etnički većinskim“ srpskim područjima u Hrvatskoj. Prema popisu stanovništva iz 1991. godine u 11 općina u kojima su Srbi bili većinsko stanovništvo prebivalo je tek 24,7% srpske populacije ili 144.190 žitelja; na području pak od 19 općina u kojima su Srbi znatnije zastupljeno manjinsko stanovništvo prosječan udio Srba iznosio je tek 26%, odnosno 235.271 stanovnika ili 40,4% svih Srba u Hrvatskoj. Maksimalistička velikosrpska projekcija promjena granica, koju su isticali ideolozi poput samoproglašenog četničkog vojvode Vojislava Šešelj, obuhvatila bi pak najviše 65% do 70% srpske populacije, odnosno oko 400.000 ljudi ili cca. 9% ukupnog broja građana Hrvatske. U tom smislu, isticanje prava srpskog naroda u Hrvatskoj na samoodređenje prema konceptu izdvajanja „srpskih etničkih područja“ jasno je izražavalo težnju preokretanja granica s ciljem stvaranja Velike Srbije, a ne zaštitu srpske populacije (u slučaju realizacije najambicioznijeg velikosrpskog plana oko 1/3 hrvatskih Srba bilo bi još uvijek prepušteno na milost i nemilost „povampirenim ustašama“ na preostalom teritoriju Hrvatske). U jugoslavenskim političkim prilikama 1990./1991. koncept nacionalne (etničke) homogenizacije (koji je u ekstremnom obliku prva inicirala Srbija) praktično je uključivao tendenciju etničke majorizacije, odnosno, u uvjetima rata, različite forme etničkog čišćenja, koje su u konačnici rezultirale radikalnom promjenom dotadašnje etničke strukture u Hrvatskoj, BiH i Srbiji. O ranoj fazi prepoznavanja toga složenog procesa koji je obilježio „jugoslavenske ratove“, posebice demagoških značajki velikosrpske politike, vidi Radovan PAVIĆ, *Velika Srbija od 1844. do 1990./1991.*, u zbornik (grupa autora ur. Bože ČOVIĆ), *Izvori velikosrpske agresije*, August Cesarec i Školska knjiga, Zagreb, 1991., 190.; Anđelko MILARDOVIĆ, *Requiem za Jugoslaviju (Komentari i dnevnici 1989-1992)*, Institut za migracije i narodnosti sveučilišta u Zagrebu i Croatian Information Centre, Zagreb, 1992., 52.-54.; Stanko ŽULJIĆ, *Srpski etnos i velikosrpstvo*, AGM, Zagreb, 1997., 293.-306. i drugdje. Od recentnijih historiografskih radova vidi Nikica BARIĆ, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2005., 115.-116. i drugdje.

³ Prema izvješću posebnog izvjestitelja UN-a za ljudska prava Tadeusza Mazowieckog od 25. travnja 1995. godine s područja BiH pod nadzorom bosanskohercegovačkih Srba od 1991. godine protjerano je oko 90% Bošnjaka-Muslimana i oko 80% Hrvata; broj Bošnjaka-Muslimana smanjen je sa 356.000 na 37.000, a Hrvata sa 180.000 na 30.000. Prema Zdravko SANČEVIĆ, *Pogled u Bosnu-Zapisi veleposlanika*, Naprijed, Zagreb, 1998., 291.

U razdoblju od Vanceovog plana – u kome je određen koncept djelovanja mirovnih snaga UN-a u Hrvatskoj i Jugoslaviji (siječanj 1992. godine), do Daytonskog mirovnog sporazuma i njegova potpisivanja u Parizu (studeni - prosinac 1995. godine) - kojim je postignut politički dogovor oko BiH, pitanje reintegracije okupiranih područja Hrvatske prolazilo je mnoge faze. Tendencija „ciprizacije“ hrvatskih područja koja dolaze pod nadzor UNPROFOR-a 1992. godine bila je neprihvatljivim dugoročnijim rješenjem za Hrvatsku s obzirom da je predstavljala realnu međufazu realizacije ostvarivanja projekta povezivanja „srpskih područja“ sa Srbijom; nakon širenja rata na BiH i etničkog čišćenja (od strane bosanskih Srba) područja koja se geografski nadovezuju na okupirana područja Hrvatske, tijekom narednog razdoblja „Velika Srbija“ postupno postaje izglednom opcijom razrješenja „balkanske drame“ kojoj u pojedinim fazama mirovnog posredništva nisu bili neskloni međunarodni mirovni posrednici.

Strategija kontinuiranih hrvatsko-srpskih pregovora (Tuđman-Milošević) 1991.-1995. godine te izbijanje hrvatsko-muslimanskog sukoba (listopad 1992./početak 1994. godine) dramatično je izmijenila pozicije Hrvatske u međunarodnoj zajednici.⁴ Pogoršavanje međunarodnog položaja imalo je za posljedicu nezahvalnu poziciju Damaklovog mača nad okupiranim područjima Hrvatske. Iako su najjementniji međunarodni činitelji na Haaškoj mirovnoj konferenciji 1991. godine jasno istaknuli demokratsku proceduru i nepovredivost republičkih granica kao geopolitički temelj preuređenja jugoslavenskog prostora, dotadašnja praksa uvažavanja argumenta sile i realpolitičko poigravanje principima ukazivali su na krhkost postignutih dogovora. Zakašnjele i neadekvatne reakcije međunarodne politike na jugoslavensku krizu 1987.-1991. godine (Kosovo, Slovenija, Hrvatska) nastavile su se nakon ratne eskalacije i u Bosni i Hercegovini.

Od druge polovice 1992. godine ostvarivanje Vanceovog plana i problem reintegracije okupiranih područja padaju u drugi plan interesa međunarodne zajednice, usredotočene na sukobe u BiH. Nakon serije neuspjeha mirovnih inicijativa (1992.-1994.), u čijem je središtu zaustavljanje rata i humanitarne katastrofe u BiH, vodeći činitelji međunarodne politike iskazuju sklonost prihvaćanju kompromisa kojima bi se praktično sankcionirali rezultati teritorijalnih osvajanja i etničkog čišćenja. Takvom razvoju događaja Hrvatska se suprotstavila kombinacijom bilateralnih diplomatskih pregovora u regiji i

⁴ Već u vrijeme Cutilerove mirovne inicijative krajem travnja i početkom svibnja 1992. godine (u trenucima intenziviranja srpskih napada na opkoljeno Sarajevo) susret Radovana Karadžića s hrvatskim dužnosnicima HDZ-a BiH Matom Bobanom i Franjom Borasom, ugledni *The Washington Post* popratio je usporedbom dogovora Hitlera i Staljina uoči Drugog svjetskog rata koji su rezultirali podjelom Poljske. Tzv. SRJ i Hrvatska opisane su riječima „razbojničke države“, a Tuđman (koji i ranije loše „kotira“ u američkim medijima) je izjednačen s Miloševićem. *The Washington Post*, 11. 5. 1992; Pregovori Srba i Hrvata (Tuđmana i Miloševića) postat će u recepciji međunarodne javnosti kontroverznim stereotipom „Balkana“, prema kome čelnik države - kome je okupirana jedna trećina državnog teritorija - pregovara s čelnikom države okupatora o diobi treće države.

aktivnom ulogom u mirovnom procesu (gdje je bila najkooperativnijom sudionicom) te jačanjem svoje vojne sile. Povremenim vojno-redarstvenim akcijama na okupiranim područjima (Miljevački plato, Maslenica, Peruća, Medački džep) Hrvatska je podsjećala međunarodnu zajednicu da neće do unedogled tolerirati nepovoljni status quo na okupiranim područjima. Međutim, cilj reintegracije i ostvarivanja punog suvereniteta ne bi bio ostvariv bez međunarodne podrške i diplomacije koja je nastojala držati Miloševića na distanci.

Vojne akcije i politika Hrvatske prema BiH - koja je nailazila na sve izraženiju kritiku međunarodne javnosti, u sebi je nosila rizike pritiska na Hrvatsku za odustajanjem od ostvarivanja svojih legitimnih prava.⁵ U tom smislu, poštapalica o „politici kao umijeću mogućeg“, kojom se 1993.-1994. često služio predsjednik Tuđman i njegovi najuži suradnici kada se govorilo o sudbini BiH, izražavala je jednu neugodnu analogiju koja će se aktualizirati krajem 1994. godine, u vrijeme prve bihačke krize. Ta sintagma sugerirala je nemogućnost postizanja političkog dogovora oko zajedničke i cjelovite BiH, što je, dakako, impliciralo njezinu diobu; međutim, isto načelo primijenjeno na hrvatski slučaj imalo je veoma neugodne konotacije po Hrvatsku: propast mogućnosti političkog dogovora Hrvata i Srba u Hrvatskoj značila je ili obnovu i širenje sukoba s nesagledivim posljedicama (što je načelno bilo neprihvatljivo za međunarodnu zajednicu) ili očuvanje statusa quo (s čime su računali velikosrbi). Potonji ishod značio bi, u krajnjim konzekvencama, gubitak državnog teritorija ili pak moguću obnovu neke nove „Jugoslavije“.⁶

⁵ O odnosu međunarodne (real)politike i međunarodnog prava u pitanjima nastanka i nestanka država (u povijesnom kontekstu raspada Jugoslavije i nastanka novih geopolitičkih datosti u regiji) vidi Vladimir Đuro DEGAN, *Hrvatska država u međunarodnoj zajednici*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2002., 28.-47., 70.-103.

⁶ Problematika odnosa načela i realpolitike u povijesnom kontekstu raspada Jugoslavije pojavljivala se u mnogim prilikama (pravo samoodređenja naroda, koncepti geopolitičkog preuređenja, manjinska prava, politička autonomija itd.). Pritom su iskazivane mnoge nedosljednosti. Tako, primjerice, srpska strana na Haaškoj konferenciji 1991. nije bila voljna prihvatiti primjenu načela samoodređenja naroda (koja je tražila za Srbe u Hrvatskoj i Jugoslaviji) na kosovske Albance ili Muslimane u Sandžaku. Prema nekim tumačenjima (npr. Florence Hartman, *Milošević – Dijagonala ludaka*, Nakladni zavod Globus, Zagreb/Rijeka, 2002., 260., 282., 297. i drugdje.) Milošević je 1995. godine, pribojavajući se presedana koji bi se mogao primijeniti na Kosovo, odbio dati podršku Planu Z-4 mini kontakt skupine kojim je predviđen visok stupanj političke autonomije Srba u Hrvatskoj. Motiv istovjetnih interesa Zagreba i Beograda u suprotstavljanju tom planu (sprječavanje primjene manjinskih prava - političke autonomije, koja bi mogla ugroziti stabilnost države) navodio je na kontroverze o dogovorima na najvišoj razini o zamjeni stanovništva, diobi teritorija i sl.; iako nedvojbeno postoji mnogo indicija koje upućuju na utemeljenost ove teze, na osnovi do sada dostupnih informacija nije moguće razlučiti u kojoj mjeri je riječ o taktičkim pregovorima ili pak usklađenim naporima Tuđmana i Miloševića da, svako iz svojih političkih interesa, opstruiraju pokušaje obnove multietničkog društva. Ovaj odnos je utoliko zamršeniji s obzirom da je i u međunarodnoj zajednici bilo političkih opcija koje su, uglavnom zakulisno, poticale pregovore Tuđmana i Miloševića u tom smjeru, odnosno realpolitičke solucije razmjene stanovništva i teritorijalne kompenzacije. Vidi, primjerice, „Europski predsjednici kod Tuđmana su sami krojili podjelu BiH“, *Slobodna Dalmacija*, 29. 3. 2004.

Suočena sa sankcijama zbog politike prema BiH krajem 1993. i početkom 1994. godine, Hrvatska se našla u teškoj poziciji.

Do svojevrsnog kopernikanskog obrata hrvatskog položaja dolazi nakon inicijative američke diplomacije koja je rezultirala okončanjem rata te vojnim i političkim savezom Hrvata i Muslimana-Bošnjaka (Washingtonski sporazum). Time su stvorene pretpostavke za efikasan nastup prema Srbima u BiH koji su sustavno opstruirali mirovne napore. Međutim, kada je nakon vojnih pobjeda u operacijama „Bljesak“ i „Oluja“ 1995. godine hrvatski predsjednik počeo govoriti o Hrvatskoj kao regionalnoj sili, SAD i međunarodna zajednica jasno su dali do znanja da su jačanje Hrvatske bili voljni tolerirati samo do razine izjednačavanja ravnoteže sila u regiji. Slijedom nove konstelacije odnosa i problem reintegracije hrvatskog Podunavlja (Baranja, istočna Slavonija i zapadni Srijem) poprima novu dimenziju u ključnim političkim pregovorima krajem 1995. godine.

Pitanje hrvatskog Podunavlja bilo je u mnogočemu osebujno. Rješavalo se na marginama Daytonске mirovne konferencije 1995. godine u čijoj je žiži bilo pitanje okončanja sukoba u BiH. U usporedbi s ostalim problemima političkih pregovora pitanje reintegracije istočne Hrvatske bilo je jedno od naj-složenijih. Ipak, slijedom okolnosti postignuto je razmjerno jednostavno i brzo rješenje; štoviše, inicijalni politički sporazum o mirnoj reintegraciji - tzv. Erdutski sporazum - bio je jedan od jednostavnijih akata koje su kreirali predstavnici međunarodne zajednice. Konačno, valja istaknuti i jedan aspekt koji su posebno isticali pobornici poništavanja rezultata prisilnih migracija, koje su obilježile jugoslavenske ratove. Desetak godina nakon Erduta, njegov glavni tvorac, prvi američki veleposlanik u Hrvatskoj Peter Galbraith, ocijenio ga je jedinim sporazumom koji je barem donekle poništio posljedice rata koji je imao i obilježje etničkog sukoba: „Od tri sporazuma u kojima su posredovale Sjedinjene Američke Države u okončavanju ratova u bivšoj Jugoslaviji, Erdutski sporazum ističe se relativnim uspjehom u rekonstrukciji multietničkog društva u jednoj ratnoj regiji.“⁷

Kao ključni problem reintegracije istočne Hrvatske 1994.-1995. godine može se istaknuti korelacija međunarodnih okolnosti (prioriteti međunarodne zajednice oko zaustavljanja rata i postizanja mirovnog dogovora u BiH) i hrvatskog interesa ugrađivanja koncepta reintegracije preostalog okupiranog dijela Hrvatske. Dakako, uz volju za postizanjem političkog dogovora i mirnog rješenja, pitanje povratka prognanika (potiranje rezultata prisilnih migracija) i izbjegavanje nove izbjegličke krize, predstavljali su srž problema ostvarenja reintegracije.

⁷ Peter GALBRAITH, *Negotiating peace in Croatia: a personal account of the road to Erdut, War and Change in the Balkans-Nationalism, Conflict and Cooperation*, (Edited by Brad K. Bliz), Cambridge University Press, 2006., 124.

3. Prisilne migracije i njihove posljedice: prilike u Hrvatskoj i hrvatskom Podunavlju od Vanceova plana 1992. do Erdutskog sporazuma 1995.

Jedno od središnjih pitanja s kojim se morao suočiti svaki mirovni plan koji je težio cjelovitijem rješenju post-jugoslavenskog prostora bio je skup problema vezanih uz posljedice prisilnih migracija. Slijedom velikosrpskih aspiracija (srpskog ekstremnog nacionalizma koji kronološki prethodi pojavi drugih jugoslavenskih nacionalizama),⁸ ali i manjkavih programa ostvarivanja nacionalnih država, osnovni društveni proces početkom devedesetih godina 20. stoljeća na području (bivše) Jugoslavije svodio se na trend nacionalne homogenizacije.⁹ Središnje pitanje toga procesa svelo se na odnos etniciteta prema teritoriju. Izbijanjem rata u Hrvatskoj i BiH te geopolitičkom fragmentacijom Jugoslavije, ta tendencija u konačnici je uglavnom rezultirala stvaranjem etnički homogenih prostora. Poništavanje rezultata etničkog čišćenja (eufemizam za genocid) bilo je jedno od središnjih problema mirovnog procesa, no u političkoj praksi ono se svelo na tendenciju prihvatanja realpolitičkih kompromisa, koji su, zapravo, vodili sankcioniranju njegovih učinaka.¹⁰ Kao što je uvodno naznačeno, Erdutski sporazum u tom pogledu čini svojevrsan izuzetak jer nije doveo do nove izbjegličke krize, ali, isto tako, nije neposredno uključio pitanje sankcioniranja rezultata dotadašnjeg etničkog čišćenja; pod pritiskom međunarodne zajednice 1996. godine proglašena je abolicija za oružanu pobunu i agresiju. Slijedom takve odluke i dio optužbi za ratne zločine pre kvalificiran je u blaža djela ili pak oslobođenje od kaznenog progona. Za razumijevanje problema postizanja održivog mira stoga je nužno naznačiti osnovne značajke geneze i povijesni kontekst problema prisilnih migracija s kojima su se suočili sudionici tih događaja.

Kao posljedica agresije i sustavnog etničkog čišćenja nesrpske populacije u Hrvatskoj tijekom 1991. i BiH 1992. godine, broj izbjeglica i prognanika dosegao je brojku od gotovo 700.000 ljudi.¹¹ Kao jednu od ključnih odred-

⁸ Mnogi istraživači (James Gow, Reneo Lukić, James J. Sadkovich i drugi) pojavu srpskog nacionalizma ističu kao osnovni uzrok stvaranja nacionalizma u drugim jugoslavenskim republikama. O tome vidi Sabrina P. RAMET, *Thinking about Yugoslavia, Scholarly Debates about Yugoslav Breakup and the Wars in Bosnia and Kosovo*, Cambridge University Press, 2005., Cambridge, New York. Melbourne..., 2005., 306. Novinarka Danasa Jelena Lovrić nazvala je taj uzročno-posljedični odnos „nacionalizmom spojenih posuda“.

⁹ Na ovaj zaključak jasno navode rezultati višestranačkih izbora 1990. godine. U svim republikama bivše Jugoslavije premoćno pobjeđuju stranke nacionalnih predznaka.

¹⁰ O karakteru sukoba u bivšoj Jugoslaviji vođene su mnoge znanstvene rasprave. O tome, primjerice, vidi Robert M. HAYDEN, „Schindlers Fate: Genocide, Ethnic Cleansing, and Population Transfers, *Slavic Review*, 55, 4 (Winter 1996); Norman CIGAR, *Genocide in Bosnia: The Policy of „Ethnic Cleansing“*, College Station, Texas A&M University Press, 1995.; James GOW, *The Serbian Project and Its Adversaries: A Strategy of War Crimes*, London, C. Hurst & Co., 2003. itd.

¹¹ Prema službenim podacima u Hrvatskoj je u prosincu 1992. godine registrirano 663.493 izbjeglih i prognanih. Vidi Vlada Republike Hrvatske, Ured za prognanike i izbjeglice, listopad 1994. Preslika izvještaja u posjedu autora.

nica - uz demilitarizaciju, Vanceov mirovni plan iz siječnja 1992. godine predviđao je i povratak izbjeglica u njihove domove.¹² Međutim, ta odredba (kao i većina drugih) ne samo što nije provedena već je usprkos prisutnosti snaga UN-a (UNPROFOR) nastavljen progon nesrpske populacije s krajnjim ciljem povezivanja etnički očišćenog prostora Hrvatske (i kasnije BiH) sa Srbijom. Od oko 16.000 Hrvata koliko ih je ostalo na okupiranim područjima Hrvatske nakon formiranja UNPA-zona i dolaska UNPROFOR-a 1992. godine, sustavno je protjerano još oko 8.000 ljudi, uglavnom Hrvata, dok ih je oko 600 ubijeno.¹³

Istodobno, tijekom 1992. i početkom 1993. godine dolazi i do intenziviranja iseljavanja Srba s neokupiranih područja Hrvatske, djelomično zbog povlačenja civila koje je pratilo premještanje JNA iz Hrvatske, ali i zbog neodgovornih napada ekstremista na srpsku populaciju. Prema podacima Helsinški Watcha 7.489 kuća i drugih zgrada u vlasništvu Srba koji su živjeli na neokupiranom teritoriju Republike Hrvatske (tj. na područjima pod kontrolom Zagreba) oštećeno je ili uništeno eksplozivom ili pak namjerno spaljeno. Još 220 srpskih domova uništeno je između siječnja i ožujka 1993. godine. Ta razaranja nisu bila povezana s borbama.¹⁴ Prema izvješćima UNHCR-a pak, prije vojno-redarstvenih operacija *Bljesak* i *Oluja* oko 85.000 Srba iz Hrvatske izbjeglo je u Srbiju.¹⁵ Mnogi hrvatski političari upozoravali su kako usprkos ratnim okolnostima odnos prema Srbima u Hrvatskoj, posebice onom dijelu srpske populacije koji ostaje na neokupiranim područjima (te čine manjinu u hrvatskoj većini), predstavlja najvažniji test hrvatske demokracije i važan kriterij vrednovanja Hrvatske u međunarodnoj zajednici. Tako prvi ministar vanjskih poslova Hrvatske Zdravko Mršić još u jesen 1991. godine bilježi: „Hrvatsko vodstvo podcijenilo je i zanemarilo važnost pitanja srpske etničke manjine u Hrvatskoj. Ponašali su se kao da će se rješenje toga pitanja pronaći u Beogradu. Povjerenje većine Srba koji su živjeli u Hrvatskoj moglo se steći odlučnim opredjeljenjem hrvatskog vodstva da u Hrvatskoj gradi civilno društvo utemeljeno na vladavini prava, do takve razine da militantna manjina među Srbima shvati da je iskorištena od strane sile.“¹⁶ Slična stanovišta iznijeli su i mnogi ugledni članovi hrvatske

¹² Vijeće sigurnosti UN-a donijelo je 15. prosinca 1991. rezoluciju kojom je potvrđen tzv. Vanceov plan, na osnovi sporazuma iz Ženeve od 23. studenog, kojim je dogovorena deblokada vojarni JNA te povlačenje JNA iz Hrvatske, odnosno dolazak i raspoređivanje postrojbi UN-a (UNPROFOR) u okupirane dijelove hrvatskoga teritorija (UNPA-zone).

¹³ *Ujedinjeni narodi-Rezolucije o Republici Hrvatskoj*, Panliber, Osijek, 1995., 119.

¹⁴ Sabrina P. RAMET, *Čija demokracija? - Nacionalizam, religija i doktrina kolektivnih prava u srednjoj i jugoistočnoj Europi nakon 1989. godine*, Alinea, Zagreb, 2001., 110.

¹⁵ O tome vidi *Ujedinjeni narodi-Rezolucije...*, 119.

¹⁶ Zdravko MRSIĆ, "New Strategies", *Gaudeamus* (Association of Alumni and Friends of Croatian Universities) - Special War Issue, Volume 1, Number 4, Zagreb, Fall 1991.

političke javnosti poput Mike Tripala, Tihomila Radje, Ante Prkačina, Ive Banca i mnogih drugih.

Novi valovi izbjeglica nakon širenja velikosrpske agresije na BiH (već u travnju 1992. broj izbjeglica iz BiH premašio je 200.000) nisu samo dodatno otežali položaj Hrvatske već su i pospješili proces etničke homogenizacije, odnosno stvaranja etnički čistih područja.¹⁷ Povratkom dijela prognaničke populacije te odlaskom u treće zemlje, broj izbjeglica i prognanika na neokupiranim područjima Hrvatske početkom 1995. godine ustalio se na oko 400.000 (oko 9% pučanstva u slobodnim dijelovima Hrvatske).¹⁸ U UN-ovom sektoru Istok (hrvatsko Podunavlje) prema popisu stanovništva iz 1991. godine živjelo je oko 194.000 ljudi, od čega 45% Hrvata i 35% Srba. Potkraj 1995. godine broj žitelja na tom području procjenjivan je na 120.000 do 150.000, uglavnom Srba, od čega gotovo 50.000 izbjeglica iz zapadne Slavonije i Krajine, pristiglih nakon operacija *Bljesak* i *Oluja*.¹⁹

Iako je Rezolucijom 871 Vijeća sigurnosti od 4. listopada 1993. godine izriekom potvrđeno kako su tzv. UNPA-zone integralni dio teritorija Republike Hrvatske, mnogi pokazatelji ukazivali su na opravdanu sumnju u realizaciju mirovne operacije UN-a u Hrvatskoj.²⁰ Štoviše, u hrvatskom i inozemnom tisku pojavljuju se informacije o umiješanosti postrojbi UNPROFOR-a u kriminal te njihovu pristranost pri odnosu prema pobunjenim Srbima; to se posebice spočitavalo pripadnicima ruskog bataljuna u UNPA-sektoru Istok, između ostaloga i u optužbama za kršenje embarga nametnutog susjednoj Srbiji.²¹ Usprkos uvriježene predodžbe o apriornom svrstavanju Rusije na stranu Srbije, politika Moskve „nije štitila srbijanske interese“ već je bila na „istoj poziciji kao i Amerika“, o čemu svjedoči ruski veleposlanik u Hrvatskoj Leonid Kerestedžijanac.²² Djelovanjem UNPROFOR-a nisu bili zadovoljni niti krajinski Srbi s obzirom „da su Hrvati (...) izvršili

¹⁷ O tome vidi *Nedovršeni mir, Izvještaj međunarodne komisije za Balkan* (predgovor Leo TINDEMANS), HHO & Pravni centar FOD BiH, 1997.

¹⁸ *Ujedinjeni narodi-Rezolucije...*, n., d., 121.

¹⁹ Prema Joop SCHEFFERS, *Veleposlanik u Zagrebu, 1994.-1998.*, Ceres, 2000., 123.

²⁰ Mandat UNPROFOR-a započeo se provoditi u Hrvatskoj u svibnju 1992. godine. Prema odredbama Vanceovog plana temeljni ciljevi snaga UN-a bili su zaštita granica, povratak prognanika i izbjeglica te razoružavanje srpskih ustanika i paravojski nakon povlačenja JNA iz Hrvatske.

²¹ „UN traži povlačenje ruskih trupa zbog zločina u Hrvatskoj“, *The Washington Times*, 20. 10. 1994.; „Preko UNPROFOR-a do nafte“, *Nedjeljna Dalmacija*, 19. 5. 1993.; „Šverc, krađa i prostitucija - UN objavio izvješća o ilegalnim poslovima pripadnika UNPROFOR-a u Hrvatskoj i BiH“, *Večernji list*, 24. 1. 1994.

²² Vlado VURUŠIĆ, „Rusija je bila na strani Hrvatske“, *Jutarnji list*, 17. 2. 2007. Kerestedžijanac navodi kako je politika Rusije prema bivšoj Jugoslaviji bila „uravnotežena“: „Čvrsto smo branili nepromjenjivost granica, ali smo inzistirali da je ključ mira bolji status Srba u Hrvatskoj.“

čak pet vojnih ofenziva protiv srpskih područja, a da UN nije ni prstom mrdnuo“.²³

4. Pozicije hrvatskih izbjeglica i prognanika i držanje Srba s okupiranih područja 1994./1995.

Onemogućavanje povratka izbjeglica i prognanika i zahtjevi svakidašnjeg života, rezultirali su njihovim udruživanjem u mnogobrojne prognaničke udruge i zavičajne klubove. Jedna od zanimljivih manifestacija koja je posvjedočila o fenomenu samoorganiziranja i djelovanja zavičajnih klubova i prognaničkih organizacija hrvatskog predznaka, bila je izložba njihovih publikacija - prognaničkih novina (17 novina na području Hrvatske), održana u travnju 1995. godine u Velikoj Gorici. U organizaciji izložbe sudjelovao je i Hrvatski informativni centar. Među predstavljenim tiskovinama bilo je i mnogo publikacija s područja hrvatskog Podunavlja, *Vukovarske novine*, *Hrvatski Tovarnik*, *Iločki list*, *Lovaski list*, *Baranjske novine*, *Vukovarac*, *Zov Srijema*.²⁴

Zavičajni klubovi i prognaničke udruge organizirali su i provodili prosvjedne akcije s ciljem pritiska na UNPROFOR koji usprkos velikim očekivanjima nije ispunjavao svoju primarnu zadaću omogućavanja povratka prognanika i izbjeglica. Nakon višegodišnjeg progonstva njihova aktivnost nije se ograničavala samo na pisanje deklaracija, protestne skupove i medijska priopćenja, već su povremeno provođene i akcije poput blokada službenih prijelaza UNPROFOR-a u kolovoza 1994. godine. Iako nije bilo realno očekivati opipljivije reakcije visokih dužnosnika poput glavnog tajnika UN-a Boutrosa Boutrosa Ghalija i njegova izaslanika Yasushija Akashija - koji su najčešće bili metom prognaničkih prozivki, njihove mnogobrojne akcije održavale su volju za povratkom te istodobno vršile kontinuirani pritisak na hrvatsku vladu i međunarodnu zajednicu.

U Rezoluciji o prognanicima iz kolovoza 1994. godine Glavni stožer blokade UNPROFOR-a Zajednice prognanika Hrvatske od hrvatske je vlade zatražio odbijanje zahtjeva za produženjem mandata UNPROFOR-a s obzirom da se „diplomatska aktivnost RH pokazala ... nedovoljno djelotvornom u rješavanju problema povratka prognanika“ te da „međunarodna zajednica nije do sada pronašla sredstva za onemogućavanje agresora u realizaciji zacrtanih ciljeva – stvaranja Velike Srbije“; štoviše Ujedinjeni narodi optuženi su za nepravdu jer su „pregovori agresora i žrtve, čemu teži UN, do sada rezultirali nagrađivanjem agresora, što je dokaz nemoći suvremene civilizacije da omogući da argumenti istine pobjede snagu oružja.“²⁵

²³ Karl BILT (Carl BILDT), *Zadatak mir*, Radio B92, Beograd, 1999., 85.

²⁴ O tome vidi prilog u „Lovaski list“ na izložbi prognaničkih novina, *Lovaski list*, list prognanih Lovasčana i Opatovčana, broj 4, godina II, Đurđevac, srpanj 1995.

²⁵ Rezolucija o prognanicima, Glavni stožer blokade UNPROFOR-a Zajednice prognanika Hrvatske na sjednici održanoj 12. kolovoza 1994. u Zagrebu. Prema *Ujedinjeni narodi-Rezolucije...*, n., d., 143.-144.

Zahtjevi prognanika nisu imali neki izravniji učinak na odlučivanje visoke politike, ali ih niti jedna politička opcija u Hrvatskoj nije mogla dovoditi u pitanje, barem ne javno. U tom sklopu, posebnu težinu imali su Vukovar i hrvatsko Podunavlje. Kako u svojim kasnijim analizama bilježi američki veleposlanik Galbraith: „(...) istočna je Slavonija bila ekstremno emocionalno pitanje za hrvatsku javnost, u znatno većoj mjeri nego li Kraji- na“, a „dvomjesečna obrana Vukovara za opsade 1991. godine postala je simbolom u srpskoj agresiji na Hrvatsku.“²⁶ Odlučno držanje prognanika bilo je dobrodošlim argumentom u pritiscima koje je početkom 1995. godine Hrvatska vlada usmjerila na isticanje zahtjeva za okončanjem mandata mirovnih snaga UN-a s danom 31. ožujka 1995. godine. Držanje hrvatskih izbjeglica i prognanika te riješenost vlasti da – prema potrebi – silom povra- ti okupirana područja, iskazivalo je visok moral i odlučnost te najširi poli- tički konsenzus.

Dijametralno suprotna situacija bila je kod srpske populacije na okupi- ranim područjima. O prilikama i raspoloženju među Srbima u sektoru Istok zorno govore informacije iz srpskih i inozemnih medija. Paradigmatički prikaz izvještavanja velikih inozemnih medijskih kuća o toj temi jest jedna od epizoda televizijskog kolaža američke globalne televizije CNN o bivšoj Ju- goslaviji (Hrvatska i BiH) s kraja 1994. godine, pod nazivom *Europe Con- tinent Divided*.²⁷ Jedna od reportaža, naslovljena *The Politics of Hatred - Victims or Aggressors?*, prenosi nekoliko priča koje ilustriraju raspoloženje među Srbima u okupiranom Vukovaru. Središnji motiv priloga bio je nepre- mostiva nepomirljivost Hrvata i Srba. Svi intervjuirani Srbi u Vukovaru kate- gorično su odbacili mogućnost pomirenja s Hrvatima. Sažet uvodni pregled događaja iz 1991. godine („rat susjeda, ponekad i članova porodice“) nado- vezan je na povijesne reminiscencije - ustaške zločine za vrijeme Drugoga svjetskog rata - kojima se djelomice objašnjava odbijanje „nacionalističke hrvatske vlasti“ od strane hrvatskih Srba početkom devedesetih godina.²⁸ Tragom takvih tumačenja tadašnji gradonačelnik okupiranog Vukovara Slavko Dokmanović objašnjava, kako se razdoblje NDH „duboko urezalo u pamćenje Srba“ te oni „više nisu smeli dozvoliti da po treći put u ovome sto- ljeću Hrvatska izvrši genocid nad njima“. Jedna pak intervjuirana djevojka izjavljuje kako će se „Srbi u Vukovaru radije boriti do smrti nego da se pri-

²⁶ Peter GALBRAITH, n. d., 127.

²⁷ *Europe Continent Divided, The Politics of Hatred, Victims or Aggressors?*, CNN, jesen 1994. Snimka u posjedu autora. Poruke istovjetnog sadržaja i intonacije karakteristične su izjave čelnika krajiških Srba i medijske poruke krajem 1994. i početkom 1995. godine.

²⁸ Kao ostale uzroke srpske pobune intervjuirani Srbi navode različite oblike pritisaka novih hrvatskih vlasti, od toleriranja djelovanja hrvatskih paravojsnih postrojbi koje vrše priti- sak za iseljavanjem, miniraju kuće, pa čak počinju i ubojstva, do masovne pojave otpuštanja s posla. U nastavku priloga, reporter ukazuje na utjecaj velikosrpske politike Slobodana Miloševića. Prilog o situaciji u Hrvatskoj zaokružen je reportažom o stradanju (progonu) Hrvata iz Dalmatinske zagore.

ključe Hrvatskoj“ te zaključuje „mi smo se, to je činjenica, krvlju izborili za ovaj teritorij, on je krvlju nacrtan i neće se više menjati.“²⁹

Napisi u srpskom tisku pod kontrolom vlasti početkom 1995. godine također naglašavaju nepremostive antagonizme: “Hrvatska je nelegalna država-Odnos Republike Srpske Krajine i Hrvatske“, „Novi eksperti hrvatskoga boga Marsa“, „Hrvati će nas pre ili posle ubiti“, „Obrana srpskih zemalja“ itd.³⁰ Većina tih izvještaja predstavljala je reakciju na tada aktualne najave hrvatskog državnog vrha u siječnju 1995. godine o otkazu mandata UNPROFOR-u. Usprkos medijskim porukama u kojima dominiraju samouvjerenost i ratoborna retorika, situacija u Krajini nije ni približno odgovarala takvoj slici. Među pobunjenim Srbima raširio se „osjećaj besperspektivnosti, malodušnosti i straha“.³¹ Za događaje koje će uslijediti - vojno-redarstvene intervencije HV-a u svibnju i kolovozu 1995. godine, najvažnije pitanje (uz držanje Miloševića) bilo je stanje morala u vojsci krajinskih Srba.

Kako upućuju kasniji izvori, tijekom 1995. godine zaoštavanjem prilika u BiH nakon intervencije NATO-a i približavanjem isteka mandata UNPROFOR-a jačala je nervoza u srpskom rukovodstvu što je rezultiralo stalnim sukobima i padom morala u krajinskoj vojsci: „Osnovna karakteristika Srpske vojske Krajine je bila nemotivisanost. Posljedice toga su bile negativne po ponašanje kod svih pripadnika Srpske vojske Krajine. (...) Opijanje je karakterisalo svaku jedinicu koja je bila bez aktivnosti i kontrole, a vidno mesto u neprilagođenom ponašanju imala su omalovažavanja i klevetanja pretpostavljenih. Proglašeni su izdajnicima, lagalo se da imaju velike plate. Registrovane su i ne u malom broju pretnje i fizički napadi na aktivne oficire. (...) Samoranjanja i samoubistva su bila u stalnom narastanju. (...) Česta su nepotrebna pucanja bojevom municijom - kod kuće, u kafani, naselju, odlasku na smenu i povratku iz jedinice. Karakteristična je ‘udružena pucnjava’ više vojnika, sa nasilničkim ponašanjem, sa elementima pljačke i otimačine. Značajnu stavku činile su bežanija u bolest i iseljavanje u Srbiju i svet.“³²

Priče o „homogenizaciji srpskog naroda“ i stvaranju „Sjedinjenih srpskih država“ blijeđile su pred realitetom višegodišnje izolacije područja koja su

²⁹ Isto.

³⁰ “Hrvatska je nelegalna država”, *Borba*, 21.-22. 1. 1995.; “Novi eksperti hrvatskoga boga Marsa”, *Borba*, 16. 1. 1995.; “Hrvati će nas pre ili posle ubiti”, *Borba*, 21.-22. 1. 1995.; “Obrana srpskih zemalja”, *Ekspres politika*, 20. 1. 1995.; O nepomirljivom držanju Srba u Krajini vidi i poglavlje „Nikad više s Hrvatima“ u Nikica BARIĆ, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2005., 535.-542. Valja naglasiti kako opozicijski mediji i pojedine nevladine organizacije istupaju veoma kritički prema službenoj politici Beograda, ali nemaju znatniji utjecaj na političke prilike. Vidi medije *Vreme*, *Monitor*, *Nova Borba*, *Radio B92*, organizacije *Fond za humanitarno pravo*, *Helsinški odbor Srbije* itd.

³¹ Nikica BARIĆ, n. d., 543.-546.

³² Milisav SEKULIĆ, *Knin je pao u Beogradu*, Nida Veralg GmbH, Bad Vilbel, 2001., 123., 152.

etnički očišćena od nesrba odmah po izbijanju sukoba, a sada su ih iz socijalnih razloga i straha od povratka Hrvata napuštali i sami Srbi.³³ Iako i hrvatska vlast nije bila bez odgovornosti za mnoge propuste u odnosu prema Srbima (posebice na neokupiranom području Hrvatske) – što je dovelo do žestokih kritika „mlade hrvatske demokracije“ i u blagonaklonim krugovima u inozemstvu - velikodržavna politika Srbije iskazala je svu svoju promašenost upravo na ekstremističkim pozicijama nacionalnog ekskluzivizma čijom su žrtvom, u konačnici, postali sami Srbi. Kako zaključuje Ivo Goldstein: „Prihvativši načelo stvaranja krajiške države po kojem pripadnici nesrpskih naroda u njoj ne mogu živjeti, krajiški su Srbi to načelo primijenili na sebe, smatrajući da u hrvatskoj državi za njih nema mjesta.“³⁴

Visoka motivacija Hrvata u odnosu na demotiviranost Srba bila je jednim od najvažnijih činitelja u raspletu koji je uslijedio. Nakon vojno-redarstvenih operacija „Bljesak“ (svibanj 1995.) i „Oluja“ (kolovoz 1995.) taj odnos još više dolazi do izražaja u pitanju reintegracije jedinog preostalog dijela okupirane Hrvatske, hrvatskog Podunavlja.

5. Hrvatska politika i američka inicijativa 1993.-1995.

Kao što je naznačeno, pitanje uključivanja okupiranih područja pod privremenom ingerencijom UN-a u ustavno-pravni poredak RH bilo je apsolutnim prioritetom hrvatske vanjske politike. Jedan od najvažnijih američkih diplomata 1995. godine - Richard Holbrooke, u svojim memoarima bilježi zgodu još iz prosinca 1992. godine, kada je, stjecajem okolnosti kratko boravio u Zagrebu; tom prilikom tadašnji predstojnik Vladina ureda za izbjeglice i prognanike i budući ministar vanjskih poslova Mate Granić izvijestio ga je o odlučnosti Hrvatske da - prema potrebi - oružjem povрати okupirana područja.³⁵ Međutim, prilike u regiji mijenjale su se velikom brzinom.

Agresija Srba u BiH u travnju 1992. godine potisnula je „hrvatsko pitanje“ u drugi plan međunarodne zajednice, a službena politika Zagreba - posebice nakon izbijanja sukoba žrtava velikosrpske agresije Hrvata i Muslimana-Bošnjaka (listopad 1992.), postaje objektom oštre kritike inozemnih medija i politike. Stiješnjena međunarodnim pritiskom krajem 1993. godine, Hrvatska se našla u teškoj poziciji; u međunarodnim forumima hrvatska politika izjednačavana je sa srpskom, spominjalo se uvođenje sankcija, a pojavile su se čak i prijetnje zračnim udarima na HVO od strane NATO-a.³⁶ Dakako, u takvoj

³³ Tim JUDAH, *Serbs-History, Myth & Destruction of Yugoslavia*, Yale University Press, New Haven and London, 1997., 296.

³⁴ Ivo GOLDSTEIN, *Hrvatska povijest*, Zagreb, 2003., 420.

³⁵ Richard HOLBROOKE, *Završiti rat*, Šahinpašić, Sarajevo, 1998., 66.

³⁶ O tome vidi Mario NOBILO, *Hrvatski Feniks, Diplomatski procesi iza zatvorenih vrata 1990.-1997.*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2000., 603.; Intervju Sine Karli s Januszom Bugajskim, Američka prijetnja zračnim udarom na HVO veliko je upozorenje Zagrebu!

konstelaciji odnosa ograničene vojne akcije Hrvatske vojske (Miljevački plato, Maslenica, Peruča, Divoselo, Medački Džep), kao i diplomatska nastojanja kojima se podsjećalo na pitanje reintegracije okupiranih hrvatskih područja, nisu nailazili na veliko razumijevanje mirovnih posrednika.

Situacija se stubokom promijenila s naznakama aktivnijeg uključivanja SAD-a u mirovni proces. Odmah po dolasku u Zagreb, prvi opunomoćeni veleposlanik SAD-a u Hrvatskoj Peter Galbraith izrazio je „odlučnu podršku nezavisnosti i teritorijalnom integritetu Hrvatske“. Kao okosnicu američke politike u regiji (u dijelu koji se odnosio na Hrvatsku) naznačio je dva osnovna cilja: mirnu reintegraciju okupiranih područja Hrvatske i okončanje hrvatsko-muslimanskog sukoba.³⁷ Iako uz oscilacije, povezivanje ova dva aspekta u pristupu regiji postat će najvažnijom sastavnicom američke politike prema području bivše Jugoslavije. Riječima Galbraitha, „Clintonova administracija prepoznala je potencijalno odlučujuću ulogu koju bi Hrvatska mogla odigrati u okončanju rata u BiH“.³⁸ Već prvi koraci američkog veleposlanika u Hrvatskoj nagovijestili su pristup koji je bio u snažnoj opreci s politikom mirovnih posrednika Međunarodne konferenciji o bivšoj Jugoslaviji. Politika Europske zajednice sve je više gubila na vjerodostojnosti u gordijskom čvoru satkanom od vlastitih nedorečenosti i kronične opstrukcije balkanskih čelnika, pri čemu su prednjačili bosanskohercegovački Srbi.

Za svoj prvi posjet područjima izvan Zagreba američki je veleposlanik izabrao Osječko-baranjsku i Vukovarsko-srijemsku županiju. Pored obilaska Erduta i Vukovara, Galbraith je posjetio i izbjeglički centar Gašinci nedaleko Đakova. Zaprepašten razmjerima destrukcije i teškim prilikama prognanika, Galbraith je po povratku u Zagreb - „nediplomatski“ izravno - izjavio kako je „sasvim jasno (...) da je uništenje Vukovara ratni zločin najvišeg stupnja“; „ideja da će vojska sustavno uništavati jedan grad naprosto je nepojmljiva, pa je ono što se događalo u Vukovaru čista kriminalna djelatnost.“³⁹ Također je naglasio kako „Hrvate i dalje protjeruju skupa sa ostalim ne-Srbima“ te je kao „podjednako zastrašujuće i bolno“ istaknuo licemjerje očuvanja statusa quo pod okriljem UN-a, zbog činjenice „da se lopovi, koji su to učinili, danas žale da im te kuće (koje su zauzeli, op.a.) nisu dostatno opremljene.“ Zaključno, američki veleposlanik je naglasio kako je „potpuno jasno da se misija UNPROFOR-a ovdje iskazala uzaludnom. Niti jedan prognanik nije vraćen u sektor ‘Istok’, a nastavlja se i etničko čišćenje...“ Kao jedinu prihvatljivu alternativu Galbraith je istaknuo „da se ovi teritoriji vrate Hrvatskoj, da se tamo vrate ljudi, te da se naplati šteta od Srbije“.⁴⁰

Globus, 17. 8. 1993. O mogućem uvođenju sankcija Hrvatskoj vidi i Mate GRANIĆ, *Vanjski poslovi : iza kulisa politike*, Algoritam, Zagreb, 2005., 88.

³⁷ *The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997*, Washington: U.S. Printing Office, 1998., XIX.

³⁸ Peter GALBRAITH, n., d., 124.

³⁹ “Uništenje Vukovara ratni zločin”, *Vjesnik*, 17. 7. 1993.

⁴⁰ Isto.

Kroz primjer odnosa prema Vukovaru Galbraith je istaknuo i jednu jasnu analogiju između američkog pristupa Hrvatskoj i BiH: „Vukovar je zapravo mikrokozmos onoga što se događalo u Bosni i Hercegovini...“.⁴¹ Ovaj, kao i kasniji istupi američkog veleposlanika nedvosmisleno su pokazali kako SAD od Hrvatske očekuje zaokret u odnosu prema bosanskohercegovačkom „makrokozmosu“.⁴² Iako američka očekivanja nisu u cijelosti bila po volji hrvatskom predsjedniku Tuđmanu, većina hrvatskih medija je s velikim optimizmom i simpatijama popratila dolazak američkog veleposlanika i njegovo neumorno krstarenje okupiranim područjima Hrvatske.⁴³ Potvrdu američke potpore Hrvatskoj, u kojoj nije zaboravljeno hrvatsko Podunavlje, iskazala je posjetom Vukovaru i Ovčari 6. siječnja 1994. i američka veleposlanica pri Ujedinjenim narodima i buduća državna tajnica Madeleine Albright. Posjet Albright došao je upravo u trenutku kada je Vijeće sigurnosti UN-a zaprijetilo sankcijama Hrvatskoj i zatražilo povlačenje hrvatskih postrojbi iz BiH (čiju nazočnost je hrvatska strana osporavala).

Iako je u razgovorima s hrvatskim predsjednikom spomenuto i pitanje sankcija za Hrvatsku „ako se njezino ponašanje ne promijeni“, Albright se istodobno zahvalila hrvatskoj vladi „koja nam je omogućila da dođemo ovdje“.⁴⁴ U konačnici, prigovore Hrvatskoj u cijelosti je zasjenio program posjeta i neposredan način komunikacije visoke američke gošće (slično kao i američkog veleposlanika Petera Galbraitha nekoliko mjeseci ranije). Susret s prognanim Vukovarcima, a zatim i posjet samom Vukovaru i poprištu masovne egzekucije Ovčari, u pratnji američkog veleposlanika Petera Galbraitha i pomoćnika američkog državnog tajnika za ljudska prava Johna Shattacka te dvaju američkih novinara, hrvatski je tisak popratio s oduševljenjem: „Madeleine Albright je razumjela suze“, „Potresena opustošenim Vukovarom“, „Grobnica - simbol nehumanosti“;⁴⁵ dakako, nisu izostala niti isticanja politi-

⁴¹ Isto.

⁴² Dok je hrvatski tisak naglašavao pitanje reintegracije okupiranih područja, američki mediji Hrvatsku i nadalje sagledavaju kroz događaje u BiH. Već nakon Galbraithova posjeta Vukovaru pojedini američki mediji naglašavaju povezanost pitanja reintegracije okupiranih područja Hrvatske s odnosom Zagreba prema BiH. Tako poznati novinar Roy Gutman (dobitnik Pulitzerove nagrade za izvještavanje o genocidu u BiH) u listu *News Day* uz opis Galbraithova šoka razrušenim Vukovarom i pozadinom cijelog sukoba u Hrvatskoj navodi i njegovo „upozorenje Hrvatima“ (koje nije posebno isticano u hrvatskim medijima): „SAD podupire mirnu integraciju okupiranih prostora pod hrvatsku vlast, no slijedi i upozorenje: podrži li podjelu BiH po srpskim planovima koji se sviđaju i ‘bosanskim Hrvatima’, saveznicima Hrvatske, Hrvatska bi mogla riskirati da je svijet počne gledati onako kako sada gleda Srbiju“. Darko BRDARIĆ, „Američki mediji o Galbraithovu posjetu Vukovaru-Clinton obećao intervenciju“, *Vjesnik*, 21. 7. 1993.

⁴³ Tomislav BUTORAC, „Melem na hrvatske rane“, *Danas*, 9. 7. 1993. U narednih šest mjeseci američki veleposlanik je obišao gotovo cijelo okupirano područje.

⁴⁴ Marina ŠERIĆ, „‘Važni razgovori s dr. Tuđmanom’“, *Večernji list*, 6. 1. 1994.

⁴⁵ Vidi *Vjesnik*, 7. 1. 1994.

čke dimenzije u kojoj je pored humanitarne problematike naglašeno pitanje masovnog kršenja ljudskih prava od strane Srba: „Sankcije Srbiji moraju ostati“, „Izvesti zločince pred sud“, „Istraga o masovnoj grobnici Hrvata“.⁴⁶ Kao ekskluzivna vijest istaknuta je odrješita Galbraithova poruka predsjedniku „Republike Srpske Krajine“ Goranu Hadžiću koji se s još nekoliko predstavnika srpskih lokalnih vlasti nakratko susreo s Amerikancima; u svom istupu Galbraith nije ostavio nikakvih sumnji o držanju Amerike, izjavivši: „Ja sam sada u Hrvatskoj.“⁴⁷ Potkrepu odlučnijem pristupu u regiji Amerikanci su iskazali obaranjem nekoliko srpskih zrakoplova u BiH koji su poletjeli s aerodroma u Udbini (28. veljače 1994. godine) te time dali do znanja da neće tolerirati kršenje dogovorenih sporazuma (no fly zone).

Do konkretnije ponude Zagrebu od strane SAD-a došlo je nakon dolaska posebnog izaslanika predsjednika Clintona, Charlesa Redmana, 17. veljače 1994. Redman je predsjedniku Tuđmanu prenio ponudu predsjednika Clintona u kojoj se uz američku podršku mirnoj reintegraciji okupiranih područja nude jamstva ravnopravnog položaja Hrvata u BiH, uz uvjet okončanja sukoba s Muslimanima-Bošnjacima.⁴⁸ Nakon „kraćeg oklijevanja“ predsjednik Tuđman je prihvatio američku inicijativu; „gotovo trenutačno okončan je muslimansko-hrvatski rat i zamijenjen savezništvom Hrvatske, bosanskih Hrvata i bosansko-muslimanske vlade.“⁴⁹ Početkom ožujka 1994. godine u nazočnosti američkoga predsjednika Billa Clintona potpisan je Washingtonski sporazum (potpisnici su bili predsjednici Tuđman i Izetbegović te u ime bosanskohercegovačkih Hrvata Krešimir Zubak). Tuđman je iskoristio prigodu i izravno zatražio potporu mirnoj reintegraciji okupiranih područja od američkog predsjednika.⁵⁰ Predsjednik Clinton je obećao pomoć.

6. Međunarodne okolnosti nastanka Erdutskog sporazuma 1994.-1995.

Putujući u Washington na potpisivanje sporazuma s Bošnjacima istim zrakoplovom kojim je putovao i američki veleposlanik Galbraith, predsjed-

⁴⁶ Vidi *Večernji list*, 7. 1. 1994.

⁴⁷ „Ja sam sada u Hrvatskoj, rekao je Galbraith Hadžiću“, *Vjesnik*, 7. 1. 1994.

⁴⁸ U.S. Special Envoy For The Former Yugoslavia Charles Redman U.S. Ambassador Peter W. Galbraith Following Meetings With Croatian Officials Zagreb, Croatia, February 21, 1994, *The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997*, Washington: U.S. Printing Office, 1998., 24.-26.; također vidi Peter GALBRAITH, n. d., 125.

⁴⁹ Isto, 125. Prema ministru vanjskih poslova Mati Graniću za okončanje hrvatsko-muslimanskih sukoba posebnu zaslugu imala je i Sveta Stolica. Papa Ivan Pavao II. uvjetovao je dolazak u Hrvatsku promjenom politike Zagreba prema Sarajevu, dok je ministar vanjskih poslova nadbiskup Jean-Louis Tauran bio izravniji, tražeći smjenu čelnika Herceg Bosne Mate Bobana. Mate GRANIĆ, n. d., 91.-92.

⁵⁰ Isto, 100.

nik Tuđman potaknuo je pitanje američkog sudjelovanja u pregovorima hrvatskih vlasti sa Srbima u Kninu.⁵¹ Američki veleposlanik objeručke je prihvatio inicijativu hrvatskoga predsjednika. Tuđmanov prijedlog uklapao se u američke planove ograničenoga preuzimanja rukovođenja krizom od mirovnih posrednika Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji Davida Owena i Thorvalda Stoltenberga. Već dan nakon povratka s potpisivanja sporazuma u Washingtonu Galbraith je, prema vlastitim riječima, otpočeo s radom na „traženju političkog rješenja u Hrvatskoj“.⁵² Dakako, Galbraithov angažman nije proveden kao unilateralna akcija SAD-a, ali je svakako upućivao na nove okolnosti u pristupu međunarodne zajednice. U travnju 1994. godine formirana je tzv. Kontaktna skupina kao multilateralan diplomatski okvir unutar koga se nastavlja mirovno posredništvo Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji. U radu Kontaktne skupine sudjelovali su diplomati SAD-a, Rusije, Velike Britanije, Francuske i Njemačke, a operativno vodstvo preuzima američki tim na čelu s Richardom Holbrookeom (rujan 1994. godine).

I prije službenog formiranja Kontaktne skupine Galbraith je 22. ožujka 1994. godine pod okriljem Međunarodne konferencije - te u suradnji s nekolicinom diplomata, u ruskom veleposlanstvu u Zagrebu organizirao pregovore hrvatskih vlasti s predstavnicima pobunjenih Srba iz Knina.⁵³ S obzirom da su u pregovorima započetim u Zagrebu službeno sudjelovali diplomatski predstavnici SAD-a, Ruske Federacije, EZ-a i UN-a, skupina je dobila naziv Z-4 (Zagreb Four talks); službeno se pak apostrofirana kao Mini kontakt skupina, čime se naglašavala koordinacija medijatora.⁵⁴ Rezultat njihova nastojanja bio je tzv. Plan Z-4, koji će u cijelosti biti dovršen koncem 1994. godine te predstavljen hrvatskom predsjedniku krajem siječnja 1995. godine.⁵⁵ Prema inicijalnoj zamisli plan je imao tri stupnja (razine) realizacije. U prvom koraku trebao se postići prekid neprijateljstava nakon čega bi kao druga faza uslijedilo razdoblje „uspostave povjerenja“ i ekonomske suradnje. Treća razina odnosila se na postupak političke reintegracije. Već nakon prvog kruga razgovora održanih u ruskom veleposlanstvu 22. ožujka 1994. godine, iniciran je sporazum o prekidu vatre koji je stupio na snagu 29. ožujka. U narednih šest

⁵¹ *The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997*, Washington: U.S. Printing Office, 1998, XV.

⁵² Peter GALBRAITH, n. d., 125

⁵³ O ulozi Rusije, posebice ruskog veleposlanika Leonida Kerestedžijanca u pregovorima vođenim 1994./1995. godine vidi Vlado VURUŠIĆ, „Rusija je bila na strani Hrvatske“, *Jutarnji list*, 17. 2. 2007.

⁵⁴ O složenom odnosu međunarodnih činitelja, prije svega predstavnika Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji i američke administracije vidi David OWEN, *Balkanska odiseja*, Hrvatska sveučilišna naklada i Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 1998., 357.-358.

⁵⁵ O tome vidi *The Z-4 Plan 30 January 1995, The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997*, Washington: U.S. Printing Office, 1998, 142.-172.

mjeseci, počevši s 12. travnja, vođeni su pregovori o „ekonomskoj suradnji i mjerama izgradnje povjerenja“ (confidence-building measures). Za razliku od Zagreba koji se trudio popraviti imidž Hrvatske nakon prijetnji sankcijama i izolacijom, kninske vlasti opstruirale su pregovore što je - kako je istaknuo američki veleposlanik – „ukazivalo na političku nezrelost kninskih vođa i dovodilo u pitanje strpljivost hrvatskih vlasti...“⁵⁶

Dakako, pitanje pregovora sa Srbima u Hrvatskoj odvijalo se u sjeni pregovora oko BiH te pritiska koje je međunarodna diplomacija vršila na Miloševića, prije svih, američki i ruski diplomati Robert Frasure i Andrej Kozirjev koji su djelovali u okviru Kontaktne skupine. Pregovori Zagreba i Knina oko uspostave ekonomskih odnosa odvijali su se usporedo s inicijativom Kontaktne skupine za BiH koja je, ne našavši zajednički jezik s vođama bosanskohercegovačkih Srba, ponudila srpskom predsjedniku Miloševiću ublažavanje sankcija, uz uvjet priznanja granica BiH.⁵⁷ Popustljivost Miloševića prema međunarodnim posrednicima razvijala se sukladno njegovu sukobu s Radovanom Karadžićem. Vođa bosanskohercegovačkih Srba odbijao je, jedan za drugim, prijedloge međunarodnih posrednika te se sve otvorenije suprotstavljao samom Miloševiću.⁵⁸ U uvjetima sve oštrijih pritiska na Srbiju i sve izraženijih manifestacija unutrašnjeg razdora, srpski predsjednik se opredijelio za kompromise kojima je želio kapitalizirati dotadašnja osvajanja i učvrstiti svoju vlast. Ta tendencija dolazi do izražaja i u intenziviranju njegovih pregovora s Hrvatskom.⁵⁹

Iako su pregovori Zagreba i Beograda ponovno izazvali spekulacije o tajnim diobama BiH između Hrvata i Srba te različitim kombinacijama „humanog preseljenja“,⁶⁰ oni su u velikoj mjeri bili potaknuti signalima pojedinih predstavnika međunarodne zajednice (koji također nisu bili niti usuglašeni niti dosljedni u svojim stavovima). Tako je, primjerice, mirovni posrednik lord David Owen kao doprinos približavanju „cjelovitom rješenju“ poticao pregovore Tuđmana s Miloševićem nudeći odvajanje bosanskoherce-

⁵⁶ *The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997*, Washington: U.S. Printing Office, 1998, XV.

⁵⁷ O tome vidi Richard HOLBROOKE, *Završiti rat*, Šahinpašić, Sarajevo, 1998.; Karl BILT (Carl BILDT), *Zadatak mir*, Radio B92, Beograd, 1999. i drugdje.

⁵⁸ David OWEN, n. d., 359.

⁵⁹ Hrvoje ŠARINIĆ, *Svi moji tajni pregovori sa Miloševićem-Između rata i diplomacije 1993-1995* (1998), Globus internacional, Zagreb, 1999.

⁶⁰ Takva zapažanja o tendencijama Tuđmanove politike, u svojim analizama utjecaja američke politike na vođenje hrvatske državne politike, iznosi, primjerice, Jadranka Polović: „Predsjednik Tuđman je u nekoliko navrata javno formulirao svoja stajališta o podjeli Bosne, plasirajući monstruožnu ideju „humanog preseljenja“, koja je podrazumijevala razmjestaj stanovništva po principu etničko-teritorijalne homogenizacije“, Jadranka POLOVIĆ, *Utjecaj Sjedinjenih Američkih Država na hrvatsku politiku u razdoblju od 1990.-2000. godine*, Split, 2004, 69.

govačkih Srba od Srba u Hrvatskoj.⁶¹ Iako je takva tendencija - za koju se u konačnici Milošević i opredijelio - bez sumnje odgovala Zagrebu, ona je u sebi nosila niz opasnosti.

Najnovija istraživanja ukazuju kako je, suprotno očekivanju, koncept „cjelovitog rješenja“ - koji je najdosljednije zagovarala američka administracija, u kombinaciji s „politikom kao umijećem mogućeg“, za Zagreb mogao imati niz kontra-efekata. Tako je u vrijeme prve bihačke krize krajem studenog 1994. godine, jedna od frakcija američke politike (vojni i obavještajni krugovi u Pentagonu) pod geslom „cjelovitog rješenja“ u danim okolnostima srpske ofenzive zagovarala pogodbu sa Srbima u BiH, ali i u Hrvatskoj. Dakako, Milošević se takvom ishodu ne bi posebno suprotstavio.

Za dio američkih obavještajnih i vojnih stručnjaka pad Bihaća praktično bi značio „kraj rata“, što je - prema svjedočenju hrvatskog generala Čosića koji se u to vrijeme zatekao u Pentagonu - interpretirano kao situacija u kojoj „se više ništa ne može učiniti“.⁶² Kakve bi bile posljedice primjene takvoga „cjelovitog rješenja“ za „kooperativnu“ Hrvatsku, nije teško pogoditi. Američki veleposlanik u BiH Viktor Jakovcich, koji je, poput Galbraitha, bio otvoreni zagovornik očuvanja cjelovite BiH,⁶³ potvrđuje Čosićeva svjedočanstva te ukazuje na moguće posljedice američkog zaokreta: „Došlo je do razlike u mišljenju među predstavnicima američke administracije, u to vrijeme, o tome kako da najbolje postupamo u Bosni i Hercegovini, a da to bude u skladu s američkim interesima. Bio sam za jedinstvenu i cjelovitu BiH, dok su neki drugi u administraciji bili za to da podijelimo BiH unutar jednog vrlo labavog okvira koji bi trebao obuhvatiti dvije vlade, dvije armije, itd. Malo se zna, da je politika američke administracije u to vrijeme bila podijeliti ne samo BiH nego i Hrvatsku. Po jednom planu, koji je predstavljao službenu američku politiku u to vrijeme, i Hrvatska je isto tako trebala biti podijeljena na jedan ili dva hrvatska dijela i više srpskih enklava, koje bi egzistirale poput današnje Republike Srpske u BiH.“⁶⁴

⁶¹ Hrvoje ŠARINIĆ, n. d., 157.

⁶² Amerikanci su zimu uoči Oluje razmišljali o priznavanju pobjede Srba (intervju s generalom Krešimirom Čosićem, kopija u posjedu autora). Prema Čosiću, Tuđman (koji je bio u posjetu Argentini) „se potpuno zbunio kada ga je Šušak izvijestio da su Amerikanci skloni prihvatiti vojničku realnost na terenu, te Karadžićevu i Mladićevu pobjedu, kao vojničku i političku realnost“. Takvo držanje američkih saveznika zasigurno je potaknulo (bilo povodom za) odluku hrvatskog državnog vrha o vojnoj intervenciji s ciljem oslobađanja okupiranih teritorija.

⁶³ U svojoj kritici Herceg Bosne 1993. godine Galbraith je američku potporu hrvatskom suverenitetu i teritorijalnom integritetu izrijekom povezao s hrvatskim poštivanjem teritorijalne cjelovitosti BiH. Pri tom je ukazao kako „promjena jedne („republičke“, op. a.) granice bivše Jugoslavije nosi rizike promjene svih ostalih granica“. *The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997*, Washington: U.S. Printing Office, 1998, XIV.

⁶⁴ Dokumentarna serija Američka politika prema BiH 1992.-1995., *Radio Free Europe/Radio Liberty*, 2005. Kopija transkripta u posjedu autora. web@rferl.org

Tijekom toga presudnog razdoblja od jeseni 1994. do proljeća 1995. - SAD je, usprkos vojnom sporazumu s Hrvatskom, nastojao spriječiti hrvatsku vojnu intervenciju širih razmjera, o čemu svjedoče diplomatski pritisci Richarda Holbrooka, Ala Gorea, Petera Galbraitha i drugih.⁶⁵ Iako je Galbraith „bio oduševljen prijedlogom“ ograničene intervencije hrvatske vojske i probijanja koridora prema Bihaću (što je sugerirao hrvatski ministar obrane Gojko Šušak), Washington je odmah otklonio takvu opciju; sam predsjednik Tuđman smatrao je da je takav potez preuranjen jer se „ne bi moglo zaustaviti samo na tom koridoru“ te da bi u tom slučaju hrvatske postrojbe morale „biti spremne za oslobađanje cijele Hrvatske, a za to je još bilo prerano.“⁶⁶ Prema procjenama Amerikanaca pokušaj Hrvatske da intervenira u BiH, odnosno silom povrati okupirana područja, doveo bi do eskalacije sukoba i vjerojatnog uključivanja SR Jugoslavije u rat. Dakako, zbog svoga geopolitičkog položaja hrvatsko Podunavlje ponovno bi postalo ratištem te najvažnijim područjem obrane Hrvatske. Isto tako bilo bi i najizloženije pokušajima amputacije hrvatskih teritorija.

Uzimajući u obzir držanje međunarodne zajednice, prije svega hrvatskih američkih saveznika, danas se može ocijeniti kako pregovori Tuđmana sa Slobodanom Miloševićem 1994./1995., barem u dijelu eliminiranja prijetnje intervencije Srbije, nisu predstavljali izlišan diplomatski napor. Prema izvorima novinarka te kasnije glasnogovornice Haškog tribunala Florence Hartman, poslanici Franje Tuđmana i Slobodana Miloševića potajno su se sastali u listopadu 1994. godine u Grazu „da bi utvrdili modalitete ponovnog pripojenja okupiranih teritorija Hrvatskoj.“⁶⁷ Izgubivši izravni upliv u BiH, Milošević se orijentirao na Krajinu u kojoj je „zavladala borba za vlast uz neprestane izmjene savezništva“: „Krajina će, kao glavni adut u rukama srbijanskog predsjednika, odigrati ulogu koja joj je već od početka bila namijenjena i poslužiti će kao sredstvo razmjene u podjeli Bosne i Hercegovine.“⁶⁸

Međutim, ono što je opipljivije povezalo interese Beograda i Zagreba u danim okolnostima (od diobe BiH, kako to sugerira F. Hartman) bilo je suprotstavljanje presedanu Plana Z-4. Na to ukazuju i bilješke Hrvoja Šaričića koji krajem studenog 1994. godine zaključuje kako se koncept Z-4 ne razvija u skladu s hrvatskim očekivanjima: „Kako se proces mirne reintegracije okupiranih područja nije baš odvijao onako kako bismo mi željeli, skoro točno godinu dana od mojeg posljednjeg odlaska u Beograd i razgovora s Miloševićem pojavila se ideja o ponovnom odlasku. Bio je to, rekao bih, posljednji pokušaj da doznamo je li Milošević uistinu za normalizaciju koju

⁶⁵ Richard HOLBROOKE, n. d., 66.-67; Hrvoje ŠARINIĆ, n. d., 179. i drugdje.

⁶⁶ Mate GRANIĆ, n. d., 106.

⁶⁷ Florence HARTMAN, n. d., 221. Prema Srđan RADULOVIĆ, *Sudbina Krajine*, Dan graf, Beograd, 96.

⁶⁸ Isto, 221.

sprječavaju bosanski i hrvatski Srbi ili je on dio te zajedničke igre.“⁶⁹ Usprkos obnovi prakse separatnih hrvatsko-srpskog dijaloga koji su imali za posljedicu eroziju međunarodnih pozicija Hrvatske, ideja obnove pregovora s Miloševićem (kao regionalne alternative ili dopune diplomatskim nastojanjima međunarodne zajednice) nije bila u suprotnosti s projekcijama rješenja američke administracije koja se temeljila na savezništvu Hrvata i Muslimana-Bošnjaka.

Predsjednik Tuđman nije krio kako u ofenzivi bosanskih Srba („rat Srba i Muslimana mogao bi biti prilika da mi u Hrvatskoj riješimo problem kraji- na“) vidi priliku za vojno rješenje problema okupacije Hrvatske, pri čemu je najosjetljivije bilo pitanje hrvatskog Podunavlja; prema bilješkama Hrvoja Šarinića, Tuđman je takav stav otvoreno obznanio na sastanku izaslanstva Hrvatske i Republike BiH 13. rujna 1994. godine, postavljajući oslobađanje UNPA-područja kao „dio ozračja u kojem je Washingtonski ugovor trebao zaživjeti.“⁷⁰ Iako se i takvi istupi mogu protumačiti kao taktički potez (na što navode zapažanja F. Hartman) ipak valja zaključiti kako je malo vjerojatno da bi Tuđman nerazborito riskirao nov sukob s Muslimanima-Bošnjacima, gubitak američke podrške koji bi svakako uslijedio te nepoznanicu mogućih Miloševićevih obrata.⁷¹

U tom kontekstu može se istaknuti teza kako je odlučujući motiv koji je interesno povezao Tuđmana i Miloševića ipak bio zajednički otpor mirovnoj strategiji Amerikanaca, prije svega Planu Z-4, na kome je inzistirao njegov glavni tvorac Peter Galbraith.⁷² Kao alternativu vojnom rješenju, Galbraith je zagovarao kompromis očuvanja teritorijalnog integriteta uz pružanje visokog stupnja autonomije manjinskim narodima. Teško provediv povratak prognanika i izbjeglica (Vanceov plan je, štoviše, doveo do nastavka etničkog čišće-

⁶⁹ Hrvoje ŠARINIĆ, n. d., 182.

⁷⁰ Isto. 168.-169.

⁷¹ Dogovori o diobi BiH između Zagreba i Beograda iskazuju mnoge nedosljednosti, koje upućuju na improvizaciju i prilagođavanje danim okolnostima, odnosno tretiranje podjele BiH kao taktičkog oruđa u pregovorima. U tom kontekstu mogu se usporediti Miloševićeva tumačenja uspostave konfederalnih odnosa hrvatsko-bošnjačkih entiteta s Hrvatskom te ekvivalentan odnos srpskog entiteta u BiH prema Srbiji (kao prijelazni stadij prema podjeli BiH, na što je upozoravao stručnjak za međunarodno pravo Francis Boyle) u razmaku između prosinca 1994. i rujna 1995. (uoči Daytonске konferencije). Prema Hrvoje ŠARINIĆ, n. d., 187.-297.

⁷² Glavni tvorac i najdosljedniji zagovornik plana Z-4 bio je američki veleposlanik Peter Galbraith; u intervjuu koji je 2004. godine dao američkom povjesničaru Charlesu Ingraou, Galbraith je izjavio kako je taj plan plod njegovih diplomatskih nastojanja oko mirne reintegracije UNPA-zona: „Z-4 je moje čedo“ („Z-4 was my baby!“). Kopija intervjuu u posjedu autora. Prema Davidu Owenu osnova plana Z-4 postavljena je već u Ženevi sredinom 1994. nacrtom prema kome se osiguravao „najveći mogući stupanj autonomije Krajinu, te postupna predaja vlasti od strane Srba hrvatskim vlastima, najprije u zapadnoj Slavoniji, a zatim i u istočnoj Slavoniji nakon uprave UN-a za područje UNPA-sektora Istok.“ David OWEN, n. d., 358. Dakako, planovi međunarodne zajednice zahtijevali su radikalne promjene hrvatskog Ustava.

nja nesrba u UNPA-područjima) te uspostavljanje visoke razine političke autonomije stvorile bi presedan koji bi u danim uvjetima nepovjerenja i nemiroljivih stavova doveo do koncepta „države u državi“. To nije bila solucija koja je odgovarala niti Tuđmanu niti Miloševiću - kada je riječ o statusu hrvatskih Srba, odnosno kosovskih Albanaca (za razliku od priželjkivane samostalnosti Herceg Bosne, odnosno Republike Srpske u BiH). U slučaju Miloševića, primjena koncepta političke autonomije za manjine u SR Jugoslaviji (Srbiji) dovela bi u pitanje njegove dotadašnje „uspjehe“, odnosno postignuća zahvaljujući kojima je osvojio vlast i stekao karizmu u Srbiji: u sklopu „cjelovitog rješenja“ primjena načela Plana Z-4 zasigurno bi rezultirala preispitivanjem statusa Kosova (Vojvodine, a možda i Sandžaka!?), odnosno mogućom restauracijom autonomnih pokrajina i težnji k nezavisnosti (Kosovo), što bi neminovno vodilo detronizaciji srpskoga lidera.⁷³

7. Ključ raspleta 1995.

Početak 1995. godine sazreli su uvjeti za radikalizaciju pitanja reintegracije okupiranih područja Hrvatske. Iako je početkom prosinca 1994. postignut napredak u odnosima Zagreba i Knina potpisom sporazuma o normalizaciji prometa i pojedinim gospodarskim pitanjima (21. prosinca otvoren je i dio autoputa kroz UNPA-zonu od Zagreba do Lipovca), bilo je očito kako je riječ o neželjenim ustupcima obiju strana Galbraithu i njegovoj diplomatskoj misiji. Predsjednik Tuđman nije krio nezadovoljstvo Planom Z-4, posebice pitanjem autonomije krajinskih Srba, a odnosi s američkim veleposlanikom postali su zaoštrjeni.⁷⁴ Međutim, kao što primjećuje dobro upućeni nizozemski veleposlanik Joop Scheffers, usprkos tome što „nije bila tajna kako je taj plan (Z-4, op.a.) za Hrvatsku vladu u nekim dijelovima išao predaleko (...) ona je ipak bila dovoljno razumna da ga prihvati kao osnovu za pregovore.“⁷⁵

⁷³ Iz ruskih izvora nizozemski veleposlanik u Hrvatskoj Joop Scheffers doznao je kako je Milošević bio „šokiran širinom autonomije koja je njegovoj srpskoj braći u Hrvatskoj ponuđena“ i to stoga jer se „bojao da će mu takva široka autonomija biti podastarta kada dođe na red razgovor o autonomiji albanske većine na Kosovu.“ Joop SCHEFFERS, *Veleposlanik u Zagrebu, 1994.-1998.*, Ceres, 2000., 47. Kako navodi Galbraith, Miloševićeve sumnje nisu bile bez osnova: „Provizorij političke autonomije za Kosovo predložen u Rambouilletu bio je gotovo u potpunosti kopija plana Z-4“, Peter GALBRAITH, n. d., 126. Najnoviji događaji vezani uz ponuđeno rješenje za Kosovo 2007. godine od strane predstavnika međunarodne zajednice (specijalni poslanik UN-a Martti Ahtisaari) pokazuje kako je visok stupanj autonomije protumačen kao korak prema secesiji i stjecanju nezavisnosti. Taj primjer analogno se može primijeniti i na problem pružanja visokog stupnja političke autonomije Srbima u Hrvatskoj, odnosno dugoročnu održivost suvereniteta Hrvatske. (Određnice tzv. Badinterove komisije priznale su republičke granice kao državne te prihvatile njihovu promjenu samo uz uvjet pristajanja svih strana. Međutim Badinterov koncept nije uzeo u obzir odnos realpolitike i dugoročnu održivost autonomnog statusa u uvjetima zaoštrenih međunarodnih odnosa).

⁷⁴ Vidi Hrvoje ŠARINIĆ, n. d., 161.

⁷⁵ Joop SCHEFFERS, n. d., 46.; također vidi Hrvoje ŠARINIĆ, n. d., 293.

Čelništvo Republike Srpske Krajine pak nije pokazalo podjednaku razboritost, po svemu sudeći, zahvaljujući i uplivu „uzdržanog“ Miloševića; pokušaj Galbraitha i njegovih kolega da 30. siječnja 1995. godine (isti dan kada je plan predstavljen Tuđmanu) u Kninu pridobiju krajinske vođe ostao je bez uspjeha. Štoviše, „premijer“ RSK Borislav Mikelić „održao“ je Galbraithu „diplomatsku lekciju“, a „predsjednik“ Milan Martić uputio ga je u Beograd.⁷⁶ Zanimljivo je da je Galbraith poslušao Martića i pokušao kontaktirati Miloševića, ali bez uspjeha. Srpski predsjednik odbio je primiti Z-4 delegaciju. Sve izraženija konfuzija, nesloga i defetizam u redovima krajinskih Srba i smanjene manevarske mogućnosti Miloševića nadovezali su se na kulminaciju krize u pokušajima međunarodnih medijatora da privole bosansko-hercegovačke Srbe na suradnju.⁷⁷

Nepomirljivo držanje Srba bilo je odlučujućim činiteljem raspleta koji je uslijedio. Neprihvatljivost Plana Z-4 za Hrvate nije posebno impresionirala međunarodnu zajednicu, ali su kronična demagogija srpskih pregovarača i posebice nastavak etničkog čišćenja (koji će kulminirati genocidom počinjenim u Srebrenici u srpnju 1995. godine) doveli do nove krize u odnosima njezinih najvažnijih činitelja, posebice između najužih NATO saveznika, Amerikanaca i Britanaca. Kao što primjećuje tadašnji hrvatski veleposlanik pri UN-u Mario Nobilo: „Ostaje otvoreno pitanje koliko bi trajali ti međunarodni pritisci za stvaranje srpske ‘države u državi’ da neumjerenost u zahtjevima i postupcima na srpskoj strani nisu konačno počeli raditi protiv njih samih. Srpsko odbijanje Plana Z-4 1995. (kada ga je Hrvatska u najvećoj mjeri već bila prihvatila), zatvaranje autoceste i ubojstva na njoj, napadi na Bihać, uzimanje talaca UN-a i pokolj Muslimana u Srebrenici stvorili su u međunarodnoj zajednici, ponajprije SAD-u, uvjerenje da mir mogu postići samo ako prešutno odobre hrvatsku vojnu akciju koja će uspostaviti balans snaga na području.“⁷⁸

Sredinom siječnja 1995. predsjednik Tuđman najavio je kako Hrvatska neće podržati produženje mandata UNPROFOR-a, koji je isticao 31. ožujka 1995. Iako je nakon pritiska Amerikanaca hrvatsko čelništvo prihvatilo ostatak snaga UN-a u Hrvatskoj (Rezolucijom Vijeća sigurnosti od 31. ožujka 1995. oformljen je United Nations Confidence Restoration Operation - UNCRO), Hrvatska je izborila američku podršku u Ujedinjenim narodima koja se pokazala odsudnom u zaustavljanju pogoršavanja hrvatskih pozicija. Zahvaljujući američkoj diplomaciji odbačena su stajališta generalnog tajnika Boutrosa Ghalija koji je - suprotno ranijim rezolucijama Vijeća sigurnosti 871 i 920 u kojima se govorilo o „nepodnošljivoj situaciji na okupiranim

⁷⁶ *The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997*, Washington: U.S. Printing Office, 1998., 131.-132., 144.

⁷⁷ O prilikama u RSK vidi Milisav SEKULIĆ, *Knin je pao u Beogradu*, Nida Veralg GmbH, Bad Vilbel, 2001., 123., 152. Također vidi Nikica BARIĆ, n. d., 463.-473.; 480.-487.

⁷⁸ Mario NOBILO, n. d., 143.

područjima Hrvatske i odgovornosti Beograda za takvo stanje“ – zaključio kako je stanje loše zbog hrvatskog otkaza UNPROFOR-u.⁷⁹ Usprkos političkoj podršci, Amerikanci su i nadalje vršili pritisak na Hrvatsku za uzdržavanjem od vojnih akcija, u čemu je prednjačio veleposlanik Galbraith. U ožujku 1995. godine Tuđman je upozorio Richarda Holbrooka da „ako mu oblast Krajine ne bude vraćena mirno“, Hrvatska će „uskoro (...) napasti, bez obzira na rizik“. Holbrooke je pokušao odobrovoljiti Tuđmana organiziravši mu susret s potpredsjednikom Alom Goreom na međunarodnoj konferenciji u Kopenhagenu; prilikom susreta, Gore je ponovio već poznate stavove Washingtona kako se „Sjedinjene Države protive upotrebi sile za rješavanje problema u Krajini“, a Tuđman je „dao riječ da neće napasti – uz uslov da mu se region mirno vrati“.⁸⁰ Međutim, kako zaključuje Holbrooke komentirajući događaje koji su uslijedili, „hrvatski juriš u Krajini bio je samo odgođen, a ne spriječen, a ocjena američke obavještajne službe o tome što će se desiti ako Hrvati napadnu pokazala se – srećom – potpuno pogrešna.“⁸¹

Kada je tijekom travnja 1995. godine u nekoliko incidenata došlo do značajnijih povreda primirja, bilo je očigledno kako je sve izvjesnija ratna opcija (prema nizozemskom veleposlaniku Scheffersu, koji se poziva na UN-ove izvore, „hrvatski (su) Srbi u većini slučajeva bili odgovorni za te incidente“).⁸² Dobro osmišljenim i munjevito provedenim vojno-redarstvenim operacijama „Bljesak“ (svibanj 1995.) i „Oluja“ (kolovoz 1995.) te uz minimalne žrtve, Hrvatska je u intervalu od samo tri mjeseca uspjela povratiti okupirana područja, tzv. sektora „zapad“, „sjever“ i „jug“. Usprkos protivljenju vojnom razrješenju SAD nije osporio legitimno pravo Hrvatske na oslobađanje vlastitoga teritorija. Kada je došlo do takve odluke hrvatskog državnog vrha Amerikanci (NATO) su se fleksibilno prilagodili te za „Oluje“, štoviše, aktivno uključili ograničenom zračnom podrškom (uništenje radarskih postrojenja kod Knina i Udbine) i logističkom obavještajnom potporom.⁸³ Takvo naizgled nedosljedno držanje Amerikanaca, bilo je, zacijelo, rezultat unaprijed pripremljenih planova koji su predviđali različite verzije raspleta (post)jugoslaveske krize.

Ipak na vojni uspjeh HV-a pala je sjena zbog teških povreda ljudskih prava nad preostalom srpskom populacijom, do čega dolazi uglavnom nakon

⁷⁹ Mate GRANIĆ, n. d., 109.

⁸⁰ Richard HOLBROOKE, n. d., 66.-67. I neposredno prije „Oluje“ Amerikanci su pokušali izvršiti pritisak na Hrvatsku da odustane od vojne akcije. Prema generalu Krešimiru Čosiću američki ministar obrane W. Perry pismeno je zatražio od hrvatskog ministra G. Šuška „zaustavljanje širenja rata“, a američki veleposlanik Galbraith 3. kolovoza, „nekoliko sati prije početka ‘Oluje’, ponavlja kako nema razloga za rat“ (intervju s generalom Krešimirom Čosićem), kopija u posjedu autora.

⁸¹ Richard HOLBROOKE, n. d., 67.

⁸² Joop SCHEFFERS, n. d., 49.

⁸³ J. BARRY, “What Did The CIA Know”, *Newsweek*, 27. 8. 1995.

završetka vojnih operacija.⁸⁴ Iako je oko 180.000 krajiških Srba izbjeglo neposredno prije početka vojnih operacija (što je potaknulo nagađanja o „dogovorenom“ ratu),⁸⁵ Hrvatska je bila izložena optužbama zbog etničkog čišćenja. To se neposredno odrazilo na prekid pregovora o sklapanju aranžmana s EU-om o trgovačkoj suradnji te je odgodilo prijem Hrvatske u Vijeće Europe. Podcjenjivanje ovoga problema od strane hrvatskog čelnništva imalo je dugoročne negativne posljedice na vanjskopolitički položaj Hrvatske.

8. Od „Oluje“ do „Erduta“

Nakon vojnih pobjeda HV-a u Hrvatskoj, ofenziva se nastavila u BiH u suradnji s HVO-om i Armijom BiH u kolovozu i rujnu 1995. godine. Dakako, međunarodna zajednica predvođena SAD-om, prepoznala je priliku koju je nosio obrat odnosa snaga na terenu (bio je zasigurno razrađen i taj scenarij) te su vojne akcije hrvatsko-bošnjačkih saveznika usklađene s akcijom NATO-a („Deliberate force“) u kojima su izvođeni zračni napadi na strateške ciljeve bosanskohercegovačkih Srba. Prilagođavajući se novim okolnostima, američki predsjednik Clinton najavio je novu mirovnu inicijativu za BiH. Slijedom inzistiranja na cjelovitom rješenju pritom nije zaboravio osnovni interes svojih hrvatskih saveznika; odmah nakon „Oluje“ izjavio je kako se uz plan za BiH „mora sačiniti i dugoročno održiv plan za razrješenje situacije u istočnoj Slavoniji... utemeljen na hrvatskom suverenitetu i načelima Z-4 (npr. samouprava, pravo izbjeglica na povratak i druge garancije za Srbe koji tamo žive)“.⁸⁶

Slijedom Clintonove najave te u dogovoru s Richardom Holbrookom, američki veleposlanik Galbraith odmah je prionuo ostvarivanju pretpostavki za mirnu reintegraciju hrvatskoga Podunavlja. U daljnjim aktivnostima oko pregovora Galbraithu se pridružio UN-ov veleposlanik Thorvald Stoltenberg. Prvi korak sastojao se u obnovi kontakata sa Srbima u Podunavlju. Tijekom rujna i listopada 1995. godine američki veleposlanik se u više navrata sastajao sa srpskim vodstvom (Goran Hadžić, Milan Milanović) u tzv. Žutoj vili u Erdutu.⁸⁷ Galbraithov pristup temeljio se na pokušaju usklađivanja osnovnih

⁸⁴ Damir GRUBIŠA, „Ljudska prava u Hrvatskoj“, Studija slučaja, *Erazmus* br. 13, Zagreb, 1995., 35.

⁸⁵ Tadašnji hrvatski ministar vanjskih poslova Mate Granić kategorično opovrgava takvu tezu: „Milošević je bio potpuno iznenađen. Za to postoje i dokazi pa su neke tvrdnje da su „Oluju“ dogovorili Tuđman i Milošević sulude i smiješne. Zadnji Šarinićev odlazak u Beograd predložio je lord Owen, a mi smo to prihvatili da prikrijemo pripreme za „Oluju“. Mate GRANIĆ, n. d., 117.

⁸⁶ Peter GALBRAITH, n. d., 127.

⁸⁷ Izvještaje o Galbraithovim i Stoltenbergovim aktivnostima u tom razdoblju vidi u *The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997*, Washington: U.S. Printing Office, 1998., 214.-218., 220.-238., 250.-259.

elemenata poglavlja iz Plana Z-4 za istočnu Hrvatsku s realitetom novih okolnosti. U svojim kasnijim bilješkama Galbraith naglašava kako su „njegovu ciljevi za pregovore oko istočne Slavonije bili skromni“: „Zamislilo sam sporazum koji bi mirno reintegrirao regiju u Hrvatsku na takav način da se osigura siguran ostanak srpskog stanovništva i istodobno omogućiti povratak prognanih Hrvata u njihove domove.“⁸⁸

O situaciji kod srpskih pregovarača te problemima s kojima su se u tom razdoblju susreli mirovni posrednici svjedoči srpski tisak. Izvještavanje medija pod kontrolom vlasti u Srbiji o tijeku pregovora pokazuje oscilacije u držanju Srba u hrvatskom Podunavlju te odlučujući utjecaj Beograda. Početak pregovora s Hrvatima o „statusu sremsko-baranjske oblasti“ 3. listopada popraćen je naslovom „u žiži“: „Licem u lice“.⁸⁹ Neposredno uz taj članak pojavljuju se napisi o stradanju Srba u Republici Srpskoj Krajini, koji neizravno sugeriraju nemogućnost dogovora s hrvatskim vlastima: „Uništena sela, proterani Srbi“, „Ubili devet Srba“ (Varivode, op. a.) te izvještaji o prilikama Republici Srpskoj: „Banjaluka nije gluva“, „Moral nije slomljen“.⁹⁰ Iako je prema mirovnom posredniku Galbraithu taj sastanak bio jedini plodonosan, naslovi u tisku i u narednim danima nastavljaju podgrijavati nepovjerenje: „Dokazi za hrvatske zločine“, „Hrvati prijete primirju“, „Razlaz zbog ucena - Nema mira“, „Dnevnik zločina - Pavelić započeo, Tuđman završio“.⁹¹

Međutim, približavanjem mirovne konferencije u Daytonu i tonovi u srpskom tisku postaju znatno odmjeraniji. Tako se u beogradskoj *Politici* od 23. listopada prenosi izjava člana „pregovaračkog tima sremsko-baranjske oblasti“ Gorana Hadžića koji pomirljivo poručuje da je „potrebno izvesno vreme kako bi se stekli uslovi da dva naroda žive zajedno“.⁹² Pravdajući svoju nenadanu umjerenost širim srpskim interesima („potrebno je da budemo razumni u pregovorima kako bi ostvarili svoja prava, ali ne da idemo na štetu šireg srpskog pregovaračkog procesa“), Hadžić posebno naglašava „konstruktivnu ulogu Beograda u rešavanju problema istočne Slavonije“; „on je izrazio uverenje da će se ‘pametnim vođstvom predsednika svih Srba Slobodana Miloševića’ mirovni proces zaokružiti i da će Srbija dobiti status kakav zaslužuje“.⁹³ Zanimljivo je kako se odmah uz navedeni članak o mogućoj koegzistenciji Hrvata i Srba pojavljuju dva priloga koji upućuju na istodobno zaoštavanje odnosa Hrvata i Muslimana-Bošnjaka: „Muslimanske

⁸⁸ Peter GALBRAITH, n. d., 127.

⁸⁹ „Licem u lice (U Erdutu danas srpsko-hrvatski pregovori o statusu sremsko-baranjske oblasti)“, *Novosti*, 3. 10. 1995.

⁹⁰ Isto.

⁹¹ „Dokazi za hrvatske zločine“, *Novosti*, 9. 10. 1995.; „Hrvati prete primirju“, *Novosti*, 9. 10. 1995.; „Pavelić započeo, Tuđman završio“, *Novosti*, 12. 10. 1995.

⁹² „Hadžić: Srednje rešenje za prelazni period“, *Politika*, 23. 10. 1995.

⁹³ Isto.

vlasti o hrvatskim izborima“ i „Najava osvete Hrvatskoj“ (povodom eksplozije podmetnute bombe ispred riječke policijske stanice za koju se optužuju „pripadnici egipatske terorističke grupe“).⁹⁴

Mirovni posrednici imali su problema i u pregovorima s hrvatskom stranom, koju je predvodio Hrvoje Šarinić. Najvažniji činitelj bilo je odstupanje od Plana Z-4 (koji je nakon „Oluje“ kao temelj pregovora istaknuo američki predsjednik) u dijelu koji se odnosio na pojedine aspekte političke autonomije Srba. Iako je u prvim nacrtima budućeg Erdutskog sporazuma „ograničena srpska samouprava u općinama u kojima su činili većinu“ iznesena kao jedan od stožernih elemenata dogovora, pokazalo se, kako hrvatska strana u danim okolnostima nema niti najmanje volje prihvatiti bilo kakve ustupke koje je smatrala mogućim ishodištem budućih problema. Pritom je predviđeno kako u općinama hrvatskog Podunavlja srpsko stanovništvo nije činilo većinu prema popisu pučanstva iz 1991. godine, prije izbijanja sukoba. U pregovorima s Hrvojem Šarinićem Galbraith se „u cijelosti pozivao“ na odredbe hrvatskoga Ustava koje su predviđale „specijalan status etničkih manjina koje predstavljaju lokalnu većinu“. Zanimljivo je, da je isti argument o povezanosti hrvatskog zakonodavstva i pitanja autonomije, Galbraith morao prikrivati u nacrtima koji su trebali biti predstavljeni Srbima (jer bi bez spomena hrvatskog Ustava „atraktivnije djelovali Srbima iz istočne Hrvatske“). U konačnici „taj nacrt nikada nije niti došao pred Srbe jer je Šarinić poslao diplomatsku notu u kojoj je upozorio kako Hrvatska preferira vojno rješenje u primjeni toga dijela ustavnog zakona (o pravima Srba, op.a.) u istočnoj Hrvatskoj.“⁹⁵ Ovoga puta hrvatska strana je slijedom političkih realiteta nastojala umanjiti značenje načela koje je sama usvojila. Takav stav nije bio bez osnova; kao što primjećuje Galbraith, iako je Milošević „nastavio instruirati srpske pregovarače“ (...) „krajem rujna 1995. bilo je razvidno da srpski predsjednik Milošević neće vojno pomoći lokalne Srbe.“ Sami pregovarači bili su „začudno pasivni i jedva kritički uključeni u pitanje zaštite etničkih Srba nakon što Hrvatska preuzme kontrolu u regiji.“⁹⁶

Početak listopada 1995. godine hrvatska i srpska strana usuglasile su se - u „prvom izravnom sučeljavanju“ u Erdutu - oko prihvaćanja jedanaest članaka sporazuma u kojima su „određena regulativna načela koja su trebala poslužiti kao okosnica rješenja za istočnu Slavoniju“.⁹⁷ Usprkos približavanju hrvatskih i srpskih pozicija (američki veleposlanik navodi kako je sasta-

⁹⁴ *Politika*, 23. 10. 1995.

⁹⁵ Peter Galbraith, n. d., 127.

⁹⁶ Isto, 127..

⁹⁷ *Joint Statement, U.S. Ambassador Peter W. Galbraith, ICFY Co-Chairman Thorvald Stoltenberg, On Guiding Basic Principles October 3. 1995; Guiding Basic Principles For Negotiations On A Settlement Of Eastern Slavonia, Baranja And Western Sirmium, The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997*, Washington: U.S. Printing Office, 1998., 250.-251.

nak 3. rujna bio „prvi i jedini produktivan izravni kontakt između hrvatske i srpske strane“) bilo je očito kako postoje i mnoge druge nepoznanice koje su, kao i u mnogim situacijama do tada, mogle rezultirati brzim urušavanjem postignutog napretka u pregovorima. Namjera posrednika Galbraitha i Stoltenberga bila je postići sporazum o mirnoj reintegraciji prije Daytonске konferencije, ali je, prema Galbraithu, Milošević „iz taktičkih razloga to pitanje želio držati otvorenim“.⁹⁸ Usprkos primljenim garancijama i vidljivom napretku u pregovorima, hrvatska vlast se iz razumljivih razloga (iskustva s neprovođenjem Vanceovog plana) pribojavala nepredvidljivih diplomatskih obrata.

U središtu interesa međunarodne zajednice bilo je pitanje brzih diplomatskih reakcija na razvoj događaja oko BiH. U tom sklopu osnovna preokupacija Hrvatske ostaje pitanje reintegracije hrvatskog Podunavlja. Početkom rujna u „shuttle“ misiji posvećenoj stvaranju provizorija za mirovni sporazum za BiH, Richard Holbrooke se krstareći iz Ankare i Beograda za Rim na kratko zaustavio u Zagrebu. Predsjedniku Tuđmanu izložio je nacrt plana za BiH prema kome je 7. rujna trebao biti održan sastanak Kontaktne skupine i saveznika u Genevi. Prema Holbrookeovim zapisima Tuđman je u tom trenutku djelovao „nezainteresiran“ za rasplet u BiH: „On je imao samo jednu stvar na umu: da ponovo vrati istočnu Slavoniju od Srba.“⁹⁹ Uz obećanje da će „u sve međunarodne pregovore uključiti i istočnu Slavoniju“, Holbrooke je ponovio Tuđmanu „upozorenje da ne koristi silu“; hrvatski je predsjednik pak pozdravio obećanje o hrvatskom Podunavlju ali je „odbio da se okani javnih prijetnji“.¹⁰⁰ U sljedećim mjesecima u retorici hrvatskog predsjednika Hrvatska je često apostrofirana kao „regionalna sila“, a SAD je u hrvatskoj javnosti prikazivan kao prijateljska zemlja i saveznik.¹⁰¹ U tom sklopu (kao potvrda aktualnih prilika) reaktualiziraju se i Tuđmanova „huntingtonovska“ tumačenja o povijesnoj misiji Hrvatske u regiji kao novom „predziđu kršćanstva“.¹⁰²

Praktičnija pitanja poput podsjećanja Amerikanaca na izrečena obećanja postaju najvažnijom misijom hrvatske diplomacije. U pregovorima s

⁹⁸ Peter GALBRAITH, n. d., 128.

⁹⁹ Richard HOLBROOKE, n. d., 140.

¹⁰⁰ Isto.

¹⁰¹ Ozren ŽUNEC, Operacije Bljesak i Oluja, Ur. Branka MAGAŠ i Ivo ŽANIĆ, *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991 - 1995*, Jesenski i Turk – Dani – The Bosnian Institute London, Zagreb-Sarajevo, 1999., 104.

¹⁰² Uloga Hrvatske kao nove civilizacijske razdjelnice u novoj Europi (u sklopu „novog svjetskog poretka“) bila je jedna od historicističkih projekcija hrvatskog predsjednika, pri čemu su svoj obol imale i teze Sammuela Huntingtona (*The Clash of Civilisation*). Na 2. općem saboru HDZ-a održanog 15. listopada 1993. godine Tuđman je tako, primjerice, u jeku hrvatsko-muslimanskih sukoba izjavio kako je „Hrvatska, razlučnica suprotstavljenih svjetova“. Zdravko SANČEVIĆ, *Pogled u Bosnu-Zapisi veleposlanika*, Naprijed, Zagreb, 1998., 269.

Amerikancima posebno se istaknuo uporni ministar vanjskih poslova Mate Granić. Za boravka u Washingtonu Granić je upozorio kako „nema globalnog sporazuma bez reintegracije“; međutim, s puno takta uvažio je primjedbe i neslaganje „u pogledu tempa mirovnog procesa“, posebice zbog jasnih izjava kako „u pogledu istočne Slavonije, Baranje i zapadnoga Srijema, SAD nedvojbeno podupire teritorijalni integritet Hrvatske“.¹⁰³ Granić se vratio iz Washingtona s „temeljima prijelaznih rješenja - uvođenjem privremene uprave koja bi se sastojala od predstavnika međunarodne zajednice, hrvatske Vlade, lokalnog srpskog, hrvatskog i mađarskog stanovništva.“¹⁰⁴

Brzo napredovanje HV-a i Armije BiH prema Banjoj Luci naveli su Amerikance na diplomatsku intervenciju prema Zagrebu i Sarajevu. U danim okolnostima njihov osnovni cilj bio je postizanje ravnoteže sila u regiji, pri čemu se željelo prisiliti Srbe na politički dogovor, a ne dopustiti njihov temeljiti poraz (prema njihovu viđenju, dominantnu poziciju jedne od strana u sukobu zamijenila bi druga, hrvatska). Također se pribojavalo nove velike izbjegličke krize te se nastojalo smanjiti rizik od moguće vojne intervencije Miloševića. Iz tih razloga američki diplomati izvršili su pritisak na Zagreb i Sarajevo. Američki državni tajnik Warren Christopher upozorio je svoga hrvatskog kolegu Granića kako bi zauzimanje Banje Luke izazvalo „humanitarnu katastrofu i odlazak 300.000 do 350.000 Srba iz toga područja u SRJ“ te je naglasio kako bi prema njihovim procjenama „više od 100.000 izbjeglica (došlo) u hrvatsko Podunavlje“; tada bi međunarodna zajednica bila prinuđena „štititi srpske izbjeglice u Podunavlju, ako bude potrebno i NATO snagama.“¹⁰⁵ Nakon mučnih sastanaka hrvatskih i bošnjačkih saveznika na kojima su dominirale uzajamna optuživanja, Amerikanci su konačno 19. rujna u Zagrebu uspjeli ishoditi obećanje Tuđmana i Izetbegovića da „neće ići na Banja Luku“, a Hrvatska je morala odustati i od pohoda na „istočnu Slavoniju“.¹⁰⁶

Suočen s odlučnim stavom Amerikanaca, Tuđman je poduzeo diplomatsku inicijativu usmjerenu na učvršćivanje hrvatskih pozicija u Europi. Hrvatski predsjednik 25. rujna posjećuje Pariz, a zatim 16. listopada i Bonn te u razgovorima s francuskim predsjednikom Chiracom, odnosno kancelarom Kohlom, uz problematiku BiH razmatra i modalitete mirne reintegracije Baranje, istočne Slavonije i zapadnog Srijema. Međutim, bilo je jasno kako će glavnu riječ imati američka administracija. Na sastanku američkog pred-

¹⁰³ Krešimir FIJAČKO, „Nema globalnog sporazuma bez reintegracije“, *Vjesnik*, 12. 9. 1995.; „Amerika traži ‘fleksibilnost’“, *Slobodna Dalmacija*, 14. 9. 1995.

¹⁰⁴ „Mirno rješenje na dohvata ruke“, *Vjesnik*, 14. 9. 1995.

¹⁰⁵ Mate GRANIĆ, n. d., 123. Prema Graniću Amerikanci su pripremili i Muslimanima-Bošnjacima „napadima NATO snaga na Armiju BiH ako se ne zaustave“. Isto, 124. Iscrpan pregled složene situacije oko hrvatske ofenzive i Banje Luke dao je Richard HOLBROOKE, n. d., 163., 169.-173. Također vidi Intervju s Peterom Galbraithom, *Dani*, 3. 8. 2001.

¹⁰⁶ Richard HOLBROOKE, n. d., 172.

sjednika Clintona s Tuđmanom i Izetbegovićem u New Yorku 24. listopada - koji je trebao poslužiti učvršćivanju odnosa federalnih i konfederalnih partnera uoči Daytona, Tuđman je, „ignorirajući“ Izetbegovićeve optužbe, „snažno naglasio da istočna Slavonija mora biti dio svakoga dogovora u Daytonu“.¹⁰⁷ Američki predsjednik prihvatio je Tuđmanov zahtjev, čime je opetovao svoje ranije izjave izrečene nakon „Oluje“. Još jedna potvrda značaja diplomatske inicijative Amerikanaca (čime su na težini dobivale i garancije za hrvatsko Podunavlje) bila je molba Clintona da predsjednici zbog diplomatskih razloga posjete Moskvu prije početka mirovne konferencije (prema Clintonu „glavna svrha sastanka (...) je da Jeltsinu omogući „da uputi signal Srbima i pokaže Rusima da je i on dio procesa“).¹⁰⁸

Ova diplomatska uvertira Daytonu odvijala se u trenucima obnovljenih napada bosanskih Srba na hrvatski teritorij. U rujnu i listopadu raketnim projektilima i teškim topništvom napadnuti su Požega, Novska, Kutina, Ivanić Grad i Popovača te kasnije i Okučani, Đakovo, Nova Gradiška, Novska, Lipovljani, Županja i Bošnjaci. Pored toga ratne operacije u Hrvatskoj i dolazak mnogobrojnih srpskih izbjeglica u Republiku Srpsku imali su za posljedicu novo masovno protjerivanje Hrvata i Bošnjaka (oko 20.000) iz banjalučke regije.¹⁰⁹ Takva zaoštrena situacija bila je jedan od razloga dodatne nestrpljivosti Zagreba da, prema potrebi, i silom odgovori na ugrožavanje svojih gradova, a u tom sklopu apostrofira se i pitanje preostalog okupiranog područja. Međutim, zveckanje oružjem kojem povremeno pribjegava Tuđman podsjećajući međunarodnu zajednicu na problem hrvatskog Podunavlja, nije nailazilo na odobravanje, čak i u dijelu hrvatske javnosti. Tako se u tisku može iščitati i kritika posljedica neodmjerenih izjava hrvatskih čelnika. Ratobornu najavu ministra Šuška o „kavi koju će uskoro popiti u Vukovaru“ i izjave hrvatskoga predsjednika prema kojoj „Hrvatska u SAD ima pouzdanog prijatelja“ (čime se implicirala podrška eventualnoj vojnoj akciji) izravno je demantirao i hrvatski tisak; tako ugledni *Vjesnikov* novinar Vjekoslav Krsnik upozorava, kako je američki predsjednik Clinton „zaprijetio (...) predsjedniku Tuđmanu uvođenjem sankcija protiv Hrvatske ako se ona odluči na vojnu akciju u bivšem sektoru Istok“: „U Washingtonu su u posljednje vrijeme došli do spoznaje da je zatvaranje jednog oka pri naoružavanju Hrvatske vojske, unatoč embargu, ‘pustilo Hrvatsku s lanca’. Teška kršenja ljudskih prava na oslobođenim područjima, hrvatske ambicije prema BiH i prijetnje da će vojnom silom uzeti preostalih 4 posto teritorija, izazvali su zabrinutost Clintonove administracije.“¹¹⁰

¹⁰⁷ Isto, 216.

¹⁰⁸ Isto, 216. Prema Holbrookeu, Izetbegović je odmah napao Tuđmana - „Hrvati nisu djelovali prema obećanjima...“ - zbog nepridržavanja dogovora. Oba čelnika nisu se posebno trudila prikriti uzajamnu netrpeljivost.

¹⁰⁹ Zdravko SANČEVIĆ, n. d., 295.

¹¹⁰ Vjekoslav KRSNIK, “Washington “hladi” odnose sa Zagrebom”, *Vjesnik*, 29. 10. 1995.

Usprkos disonantnim tonovima bilo je jasno kako SAD s Hrvatskom računa kao s jednim od kooperativnijih pregovarača na mirovnoj konferenciji te temeljcem buduće mirovne arhitekture u trusnoj balkanskoj regiji. Ipak, takvi signali nipošto nisu značili povlašteni položaj saveznika ili pak poticanje koncepta „regionalne sile“.¹¹¹ Nakon što je 12. listopada UNPROFOR potvrdio da su prekinuta vojna djelovanja, Richard Holbrooke najavio je početak mirovnih pregovora krajem mjeseca. Naglašeno je kako će pregovori trajati dok se ne postigne sporazum, a Vijeće NATO saveza trebalo je dati garancije implementaciji slanjem svojih postrojbi u BiH.

9. Dayton i Erdutski sporazum

Istoga dana – 1. studenog 1995. godine - kada su u američkoj zrakoplovnoj bazi Dayton u Ohiju otpočeli pregovori o BiH, predsjednici Tuđman i Milošević otvorili su i temu hrvatskog Podunavlja. Prvi razgovori urodili su samo načelnim pristajanjem na priklanjanje mirnom razrješenju. Već drugoga dana Tuđman je otputovao u Zagreb zajedno s Galbraithom i Stoltenbergom. Tijekom leta američki veleposlanik je uobličio treću verziju mirovnog sporazuma za Podunavlje. Kako se pokazalo, predloženi koncept bio je prihvatljiv za hrvatsku stranu dok su Srbi „imali problema s eksplicitnim spominjanjem integracije u Hrvatsku.“¹¹² Međutim, tijekom događaja potvrdio je odlučujući utjecaj Miloševića u danim okolnostima; kako primjećuje Granić: „Potvrdilo se ono što smo i prije znali, da Beograd potpuno kontrolira Srbe na okupiranim područjima. Naposljetku su Srbi popustili i Šarinić se mogao vratiti u Hrvatsku te potpisati Erdutski sporazum.“¹¹³

Na zahtjev hrvatske delegacije - 2. studenog - u pregovore u Daytonu službeno je uvršteno i pitanje hrvatskog Podunavlja. Kako svjedoči jedan o glavnih hrvatskih pregovarača ministar vanjskih poslova Mate Granić, hrvatska delegacija je inzistirala da se „najprije treba riješiti problem mirne reintegracije hrvatskog Podunavlja, a potom razgovarati o mirovnom procesu“, u čemu ih je podupro Richard Holbrooke.¹¹⁴ Sami razgovori o hrvatskom Podunavlju u Daytonu trajali su „dva tri dana“. Predsjednik Tuđman vratio se u Dayton 8. studenog. Na pitanje jednoga od novinara u zagrebačkoj zračnoj luci kakva će biti reakcija Hrvatske ukoliko Srbi odbiju mirovnu reintegraciju, Tuđman je odgovorio: „Sjetite se onog što je prethodilo operacijama Bljesak i Oluja. Mi nudimo miroljubivo rješenje. Podržavamo mirovne prijedloge. Ali, ako ne uspije, bit ćemo prisiljeni osloboditi ostatak hrvatskog teritorija. Taj je teritorij okupiran već četiri godine.“¹¹⁵ Tuđmanove prijetnje

¹¹¹ Oštar komentar takvih tumačenja u hrvatskom državnom vrhu dao je, primjerice, dobro upućeni Ivo Banac. Vidi Dr. Ivo BANAC: “Yuppijevski sporazum”, *Stećak*, br. 25, Sarajevo, siječanj 1996.

¹¹² Joop SCHEFFERS, n. d., 126.

¹¹³ Isto.

¹¹⁴ Mate GRANIĆ, n. d., 128.

¹¹⁵ Joop SCHEFFERS, n. d., 126.

zacijelo nisu bile bez osnova; kako bilježi nizozemski veleposlanik Scheffers „određeni je broj mojih hrvatskih sugovornika vjerovao da vojna akcija svakog trenutka može početi. Vrlo su mi uvjereni govorili da bi ta akcija trebala početi najkasnije za vikend 11. i 12. studenog.“¹¹⁶ Međutim, 11. studenog Tuđman i Milošević postigli su sporazum. Pitanje koje se najviše apostrofiralo u pregovorima – duljina prijelaznog razdoblja do preuzimanja nadzora od strane hrvatskih vlasti – određena je kao jednogodišnji period uprave UN-a, uz mogućnost produljenja roka reintegracije za još jednu godinu, ukoliko to zatraži jedna od strana.

Odmah nakon postizanja dogovora u Daytonu, Galbraith i Stoltenberg su otputovali u Baranju. U Žutoj kući u Erdutu 12. studenog 1995. godine pored mirovnih posrednika svoj potpis na sporazum o mirnoj reintegraciji stavili su Hrvoje Šarinić u ime Hrvatske vlade te Milan Milanović u ime srpske strane. Struktura dogovora koji je potpisan bila je relativno jednostavna. Sporazumom je predviđeno prijelazno razdoblje u trajanju od jedne do dviju godina u okviru koga bi područje hrvatskog Podunavlja bilo pod administrativnim nadzorom UN-a. Tijekom toga perioda, UN je trebao ustrojiti višenacionalnu policiju, provesti demilitarizaciju i organizirati lokalne izbore. Čak sedam (od četrnaest) odredbi Erdutskoga sporazuma odnosilo se na različite aspekte zaštite ljudskih prava.¹¹⁷

30. siječnja 1996. godine američki veleposlanik u Hrvatskoj Peter Galbraith obratio se skupu od „tristotinjak građana Vukovara“, srpskim žiteljima devastiranog i okupiranog grada; bilo je to „prvi puta da je većina među njima čula da je Erdutski sporazum značio da će biti sastavnim dijelom Hrvatske“.¹¹⁸ Nakon Vukovara, o Erdutskom sporazumu Galbraith je s lokalnim srpskim stanovništvom razgovarao i u Belom Manastiru te Iloku.¹¹⁹ Tim najavama početkom 1996. godine otpočeli su prvi koraci u implementaciji mirovnog sporazuma.¹²⁰ Njima je iniciran proces koji će dvije godine kasnije, početkom 1998., rezultirati uspješnim okončanjem mirne reintegracije hrvatskog Podunavlja. Time je – *de facto* – uspostavljen puni teritorijalni suverenitet Hrvatske.¹²¹

¹¹⁶ Isto.

¹¹⁷ Peter GALBRAITH, n. d., 129.

¹¹⁸ U.S. Ambassador Peter W. Galbraith In A Town Meeting Vukovar, *The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997*, Washington: U.S. Printing Office, 1998., 368.

¹¹⁹ U.S. Ambassador Peter W. Galbraith In A Town Meeting Beli Manastir, *The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997*, Washington: U.S. Printing Office, 1998., 379.-385.

¹²⁰ O problemima mirne reintegracije vidi Ivan VRKIĆ, *Istočno od Zapada*, Interpublic, Zagreb, 1997.; Višnja MIŠIN, *Erdutska krivulja mira*, Naprijed, Zagreb, 1998. Također, *The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997*, Washington: U.S. Printing Office, 1998., 368.-430.

¹²¹ O tome vidi Mate GRANIĆ, n. d., 166.

Summary**THE PATH TO ERDUT****Croatia's Position in the International Community 1994/1995 and the Reintegration of Croatian Danube Region (Podunavlje)**

After international recognition of Croatia's statehood, the issue of establishing sovereignty and territorial integrity of the Republic of Croatia became the central line of Croatian internal and foreign affairs in the period between 1992 and 1995. As a result of the development of events in the region, the process of reintegration of occupied areas – which were placed under the supervision of the UN – became an extremely complex task that depended largely on the position of the international community. This paper is concerned with the most important aspects of the broader historical contextualization of the problem of reintegration; predominantly with the relations of Croatian politics in the region and the positions of the international community, in which the relations between Croatia and the United States 1994-1995 played a crucial role. After the liberation operations “Storm” (*Oluja*) and “Flash” (*Bljesak*) carried out by joint military and police forces in the course of 1995, the key event that established the political framework for peaceful reintegration of the remainder of Croatia (Croatian Danube region or Podunavlje) was the so-called Erdut Agreement signed on November 12th, 1995. Even though this is one of the simplest and most quickly reached political agreements, the path to Erdut and the opening of the perspective of peaceful reintegration was neither quick nor simple.

(Prijevod sažetka: Ana Levak Sabolović)

Key words: Croatian Danube region (Podunavlje), territorial integrity, international politics, Erdut Agreement 1995.